

JAARGANG 30 | NUMMER 4 | WINTER 2019

Zoogdier

MAGAZINE VAN DE ZOOGDIERVERENIGING
EN NATUURPUNT

'Wolf Fencing'
in Nederland
en België

Hoe beschermt de
Zoogdierverseniging
zoogdieren?

Wat te doen met
de komst van de
goudjakhals?

Inhoud

NR. 30-4 | WINTER 2019

- 2** Actief voor Zoogdieren
- 2** Redactioneel
- 3** Hoe beschermt de Zoogdierverseniging zoogdieren?
- 6** 'Wolf Fencing' in Nederland en België
- 10** Kijk daar! De hermelijn
- 13** Zoogdierinventarisatie in Bosnië en Herzegovina
- 16** Is er nog plaats voor de bever?
- 20** Werk-Veld-Werk:
Interview met Gert Van Hoydonck
- 22** Wat te doen met de komst van de goudjakhals?
- 25** Korte berichten
- 26** Eén of twee bevers van Zalk?
- 28** Gloort er een toekomst voor de vertederende
eikelmuis in Zuid-Limburg?
- 30** Waarnemingen
- 31** Column
- 32** Het moment van ... Fokko Erhart

AANVULLENDE INFORMATIE

Het tijdschrift is kleiner dan het internet. Achtergrondinformatie bij artikelen, zoals literatuurverwijzingen en contactgegevens van auteurs, maar ook gerelateerde filmpjes, artikelen, rapporten en weblinks vind je online in Zoogdier-Digitaal. Kijk op www.zoogdierwinkel.nl/zoogdier.

Redactioneel

Waarom doen we het eigenlijk? Waarom bij nacht en ontij het natte, koude veld in? Onderzoek, veldwerk en data verzamelen is het leveren van inspanningen. Bescherming van zoogdieren vraagt vaak een lange adem. Onderzoek en bescherming geven echter ook veel voldoening als je toch weer die extra gegevens hebt verkregen of die vliegroure van vleermuizen hebt veiliggesteld. Dat is precies waar de Zoogdierverseniging vanouds voor staat, namelijk: zoogdierstudie en zoogdierbescherming. Nogmaals zij onderstreept dat binnen de Zoogdierverseniging bescherming niet kan zonder onderzoek.

Het openingsartikel van Jan Buys en Piet Bergers maakt duidelijk hoe de visie en het beleid achter de bescherming van zoogdieren is. In het artikel over eikelmuisen wordt dat verder concreet gemaakt. Onderzoek en bescherming gaan hier hand in hand en beide vragen om samenwerking tussen vele organisaties en vrijwilligers.

Het verslag van het zoogdierkamp in Bosnië en Herzegovina laat zien dat werken in het veld tegelijkertijd spannend, avontuurlijk en leuk kan zijn en ook dat het veel data oplevert en kan leiden tot spectaculaire vondsten.

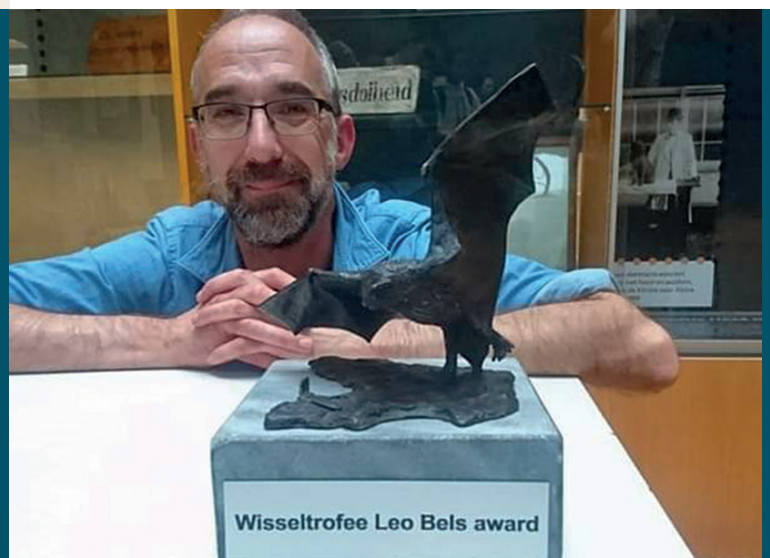
Het artikel over wolf-fencing maakt duidelijk dat we als Zoogdierverseniging actief zijn binnen de brede maatschappelijke context. Die positie vraagt allereerst kennis, zowel ecologische kennis als feitelijke kennis over wat de plus- en minpunten zijn van de aanwezigheid van de wolf in ons land. Naast een praktische instelling is goed contact met andere betrokkenen (in dit voorbeeld met boeren, bestuurders en onderzoekers) noodzakelijk.

Dit brede palet aan onderwerpen, gekoppeld aan inheemse zoogdieren, komt samen in Zoogdier. Als redactie hebben we afgelopen jaren gezocht naar auteurs die dit zeer interessante maar complexe werkveld goed over het voetlicht brengen. Wij ontvangen graag artikelen die dit palet nog veelkleuriger kunnen maken.

Hans Bekker
Redacteur Zoogdier

Actief voor zoogdieren

Op 26 oktober is de 42e VLEN-dag georganiseerd, de belangrijkste studiedag op het gebied van vleermuizen in Nederland. Naast inspirerende verhalen van diverse experts is tijdens deze bijeenkomst voor het eerst de Leo Bels Award uitgereikt, nota bene door de kleindochter van Leo Bels zelf. Vanwege zijn tomeloze inzet als inspiratiebron voor anderen is deze uitgereikt aan Erik Korsten.

*‘De Zoogdierverseniging
ziet kennis als dé basis
voor de bescherming
van zoogdieren.’*

Foto Jan Buys

HET VASTSTELLEN VAN STANDPUNTEN

Hoe beschermt de Zoogdierverseniging zoogdieren?

Wolven vestigen zich in Nederland, bevers passen eigenhandig de waterhuishouding aan, marters snoepen van grutto-eieren, vleermuizen dreigen woningnood te krijgen door na-isolatie van huizen. Het maatschappelijke debat over wilde zoogdieren en hun bescherming is levendig en bij wijlen fel. Hoe opereert de Zoogdierverseniging in die discussies?

TEKST JAN BUYS EN PIET BERGERS

Iedere discussie is uniek, maar we willen onze inbreng steeds vanuit eenzelfde benadering opbouwen. Op 16 november heeft de Algemene Ledenvergadering die algemene benadering vastgesteld en daarmee een verdere uitwerking gegeven aan de visie van de Zoogdierverseniging (zie kader volgende pagina).

DUURZAME POPULATIES

De Zoogdierverseniging streeft naar duurzame populaties van inheemse zoogdieren in Nederland.

Populaties zijn duurzaam als ze zonder menselijk ingrijpen kunnen voortbestaan. Op het moment dat een populatie het (zelfs bij optimaal biotoopbeheer) niet redt zonder uitzetten, vangen, fokken of terugzetten is een populatie dus niet duurzaam. Met inheems zijn bedoelen we soorten die al voor 1900 in Nederland leefden dan wel zich nadien op eigen kracht (dus zonder (in)direct menselijk handelen) hebben gevestigd: gedurende ten minste tien jaren voortplanting of regelmatig bezoek in Nederland.

Foto Rudmer Zwerver

VISIE ZOOGDIERVERENIGING

In onze visie leven in het wild levende zoogdiersoorten duurzaam in veilige leefgebieden en waardeert de Nederlandse samenleving de aanwezigheid van deze soorten positief.

Het is onze missie om bij te dragen aan het behouden en versterken van alle populaties van inheemse in het wild levende zoogdieren in Nederland. Hiertoe willen wij als vereniging herkend en erkend worden als een waardevolle en onmisbare partner voor overheden, beleidsmakers, wetenschappers, professionals, vrijwilligers, adviesbureaus, bedrijven en particulieren.

We willen dit bereiken door als Zoogdiervereniging met de gecombineerde inzet van leden, medewerkers en vrijwilligers informatie te verzamelen over zoogdierpopulaties in Nederland en door middel van onderzoek, publicaties en cursussen als kenniscentrum onze expertise inzetten ten behoeve van de bescherming van deze populaties.

Foto Fokko Erhart

LEEFGEBIEDEN

Voor het in stand houden van duurzame populaties is er in de Nederlandse situatie vrijwel altijd sprake van menselijke invloed op die populaties. Dat maakt beschermingsactiviteiten noodzakelijk op het niveau van leefgebieden: door natuur- en landschapsbeheer, ontsnippering, natuurinclusief bouwen enzovoort. Bescherming van zoogdieren vindt bij voorkeur plaats via ingrepen op het niveau van hun leefgebied. Dus eerst kijken of we populaties duurzaam kunnen krijgen door een verbeterd beheer. Dat geldt ook voor het oplossen van problemen rond wilde zoogdieren.

INDIVIDUELE DIEREN

Als maatregelen op het niveau van leefgebieden niet (voldoende) werken of binnen de op dat moment geldende maatschappelijke context niet werkend te krijgen zijn, is ingrijpen op het aantal dieren aan de orde: vangen/verplaatsen, vangen/fokken/bijplaatsen, herintroductie, doden, etc. Het gaat hier om zowel het terugbrengen dan wel versterken van populaties via (her)introductie als om het verkleinen van populaties.

Herintroductie van wilde zoogdieren heeft alleen zin als er op basis van de meest recente wetenschappelijke inzichten voldoende zekerheid is dat de soort zich in het desbetreffende leefgebied blijvend kan vestigen en een duurzame populatie kan opbouwen.

Het verkleinen van populaties kan aan de orde zijn bij inheemse soorten, bijvoorbeeld als de omvang van de populatie een risico vormt voor de veiligheid van mensen of te veel schade aanricht. En altijd als eerst is gebleken dat andere opties via inrichting en beheer van het gebied onvoldoende soelaas bieden.

Bij de afweging tussen vangen en verplaatsen versus doden weegt het welzijn van de dieren in kwestie mee. Voor het individuele dier levert vangen veel stress op en vaak is de overleving van de verplaatste dieren laag. De afweging vraagt dus altijd aandacht en onderzoek. Het doden van dieren als beschermingsmaatregel is daarmee dus niet uitgesloten, het is een laatste middel als andere opties niet werken.

EXOTEN

Exoten worden geweerd en indien nodig bestreden als hun aanwezigheid problemen oplevert. Ingrijpen op de aanwezigheid van exoten is steeds gebaseerd op een risicoanalyse waarbij wordt nagegaan wat het effect is van die soort op veiligheid (ondergraven dijken, verkeer etc.), ecologie (voortbestaan van inheemse flora en fauna), economie (schade aan vee, gewassen etc.) of volks- of diergezondheid (verspreiden zoönosen of veeziekten). Op basis van de risicoanalyse wordt gekozen voor een maatregel (preventie, eliminatie, isolatie, beheersing of geen ingrijpen).

KENNIS

De Zoogdiervereniging ziet kennis als dé basis voor de bescherming van zoogdieren. Alleen op basis van goede en voldoende kennis kunnen goede afwegingen worden gemaakt. De Zoogdiervereniging heeft met een groot aantal actieve en deskundige leden en

Foto: Fokko Erhart

haar medewerkers veel kennis van zoogdieren in huis dan wel kan die ontsluiten in haar netwerk.

De ruimte die een soort krijgt wordt ook bepaald door het draagvlak voor de soort in de maatschappij en in het verlengde daarvan de positie van de soort in beleid en regelgeving. De inzet van de Zoogdierverseniging is er daarom op gericht dat kennis over zoogdieren zijn weg vindt naar burgers, overheden (van gemeenten tot en met Europese Unie), terreinbeheerders, private eigenaren en beheerders van landerijen en gebouwen, etc. We zorgen voor kennisoverdracht op verschillende manieren: van algemene voorlichting via overleg, uitvoeren onderzoeken, lobby, tot inbreng in wet- en regelgeving en besluitvormingsprocedures (zienswijzen, bezwaren etc.). Onze ervaring is dat het op deze manier in veruit de meeste gevallen mogelijk is om tot een effectieve bescherming van zoogdieren te komen. Juridische stappen zijn alleen aan de orde als alle andere opties niet effectief zijn gebleken en het voortbestaan van (deel)populaties van inheemse zoogdieren in het gedrang komt.

DOEN

Het feitelijk vorm geven aan zoogdierbescherming is een samenspel tussen leden en medewerkers van de Zoogdierverseniging. Onze werkgroepen vervullen daarin een belangrijke rol. Voor de verschillende soort(groep)en en discussies werken we het bovenstaande concreter uit. Er liggen al eerder uitgewerkte standpunten voor de bever en de wolf, maar ook over de Afrikaanse varkenspest, telemetrie en exoten. Uiteraard zorgen we ervoor dat deze actueel blijven en dat ze worden aangevuld waar dat nodig is.

JAN BUYS is de voorzitter van het bestuur van de Zoogdierverseniging. PIET BERGERS is directeur van het bureau van de Zoogdierverseniging.

EEN PRODUCT VAN DE HELE VERENIGING

In 2017 had het bestuur van de vereniging de behoefte om onze beschermingsdoelstelling meer handen en voeten te geven. Binnen de vereniging is een grote diversiteit van mensen en opvattingen aanwezig. Daarom vond het bestuur het belangrijk dat het merendeel van onze leden en vrijwilligers zich in onze aanpak kunnen herkennen en deze onderschrijven. In een notitie voor de Algemene Ledenvergadering van 16 december 2017 werden de uitgangspunten om te komen tot standpunten en een proces voorgesteld waarin alle leden hun inbreng kunnen leveren. De ALV besloot dit proces in te zetten. In een eerste bijeenkomst op 22 februari 2018 in Nijmegen discussieerden bestuursleden, medewerkers en actieve leden met elkaar. Dit leidde tot een discussienota waarin de omtrek van onze beschermingsaanpak al helder werd. Het bestuur heeft vervolgens enkele werkgroepen gevraagd na te gaan of ze met deze standpunten kunnen werken voor hun specifieke groep zoogdieren. Dat is gedaan door de Werkgroep ZeeZoogdieren, de Werkgroep Kleine Marterachtigen en de Werkgroep Boommarter Nederland. De Bever en Otterwerkgroep CaLutra kon de standpunten ook toepassen, wat duidelijk maakte dat we op de goede weg waren. Op 17 november 2018 is de tussenstand op de ALV besproken en het vervolgproces vastgesteld. Na het verwerken van alle input was het de beurt aan de leden. De versie zoals hij toen was, is op onze website geplaatst en alle leden hebben voor de zomer een e-mail ontvangen waarin ze uitgenodigd werden hun commentaar door te geven. Dit leidde tot een laatste aanscherping van de notitie. De uiteindelijke versie is tot slot door het bestuur weer aan de ALV voorgelegd op 16 november jl. De ALV heeft de notitie vastgesteld en daarmee dit proces van twee jaar afgerond.

Foto: Rudmer Zwerver

Wolf kijkt naar schapen.
Foto Staffan Widstrand/WWF

INITIATIEVEN IN NEDERLAND EN VLAANDEREN VOOR
CONFLICTARM SAMENLEVEN MET WOLF

‘Wolf Fencing’ in Nederland en België

Wolven zijn terug in de Lage Landen. Maar blijft dat ook zo? Dat zal grotendeels afhangen van het maatschappelijk draagvlak, of met andere woorden: van hoeveel conflicten er optreden tussen mens en wolf. Zowel in Nederland als in België is er een Wolf Fencing beweging opgericht die veehouders gratis bijstaat met advies en mankracht bij het wolfwerend maken van hun omheiningen. Zo wordt schade voorkomen en een vredig samenleven van mens en wolf bevorderd.

TEKST DIEMER VERCAVIE & JEANNET HULSHOF
FOTO'S DIEMER VERCAVIE

TOEKOMST VOOR DE WOLF IN BENELUX?

Heeft de wolf wel een toekomst in onze drukbevolkte regio? De praktijk overal in Europa toont aan dat wolven geen uitgestrekte ‘wildernis’ nodig hebben om zich ergens te vestigen. Uiteraard hebben ze wel een rustig plekje nodig om hun jongen de eerste weken veilig groot te brengen, maar een heel belangrijke factor is het voedselaanbod in de vorm van herten en zwijnen en die zijn

er in overvloed. Het dichte weggennet vormt zeker een bedreiging (doodsoorzaak nummer 1 voor wolven in Duitsland), maar in Nederland zijn met de voltooiing van het MJPO de belangrijkste knelpunten weggewerkt. Vlaanderen staat wat dat betreft nog voor een belangrijke taak. Het allerbelangrijkste dat zal bepalen of wolven hier een toekomst hebben is maatschappelijk draagvlak. Ook dat toont de praktijk in Europa aan.

*Tot voor
kort dacht
ik 'wolven in
Vlaanderen,
dat hoeft voor
mij niet'*

BOUWEN AAN MAATSCHAPPELIJK DRAAGVLAK

Wolven doden schapen en ander ontoereikend beschermd vee van dezelfde grootte en ontmoetingen tussen loslopende honden en wolven lopen meestal slecht af in het nadeel van de hond. Het oplossen of voorkomen van die conflicten is cruciaal om maatschappelijk draagvlak voor de wolf te behouden.

Zowel in België als in Nederland werd een wolvenplan opgesteld met allerlei maatregelen om de wolf een goede toekomst te kunnen bieden. Zo werden regelingen getroffen zodat door een wolf gedode schapen vergoed kunnen worden. Toch ziet geen enkele schapenhouder graag dat de dieren waar hij zorg voor draagt gedood worden door wolven. Met een schadevergoeding verdwijnt de emotionele schade niet. Het is dus veel beter voor het maatschappelijk draagvlak om de schade te voorkomen met preventieve maatregelen. Met de juiste aanpassingen kan een omheining voor schapen (of ander vee) wolfwerend gemaakt worden.

FINANCIËLE STEUN VOOR PREVENTIE

Als een van de weinige landen van West-Europa is er in Nederland voorlopig nog geen subsidierege-

ling voor het wolfwerend maken van omheiningen voor schapen. In Vlaanderen kwam er in april 2019 – mede dankzij intensief lobbywerk door Natuurpunt en WWF België – een dergelijke subsidie-regeling. De materiaalkosten voor het wolfwerend maken van een bestaande omheining worden voor 80% vergoed. Dat nam grotendeels de financiële barrière weg voor veehouders om hun omheining aan te passen. Toch kunnen ook een gebrek aan kennis en het vele werk dat nodig is om zo'n omheining wolfwerend te maken veehouders ervan weerhouden om de nodige aanpassingen te verrichten. Om ook die drempel weg te nemen werden – naar goed voorbeeld van Wikiwolves in Duitsland – zowel in Nederland als in België vrijwilligersinitiatieven opgestart, waaronder Wolf-Fencing Nederland en Wolf Fencing Team Belgium.

WOLF FENCING STAAT DE VEEHOUDERS BIJ

Wolf-Fencing Nederland (WFN) werd opgericht in 2018 door Hans Hasper, Nikki Luttjeboer, Jos Hoekerswever en Jeannet Hulshof en begin 2019 sloegen Natuurpunt, WWF België en Natagora de handen ineen om het Wolf Fencing Team Belgium (WFTB) op te richten. Deze netwerken van opgeleide vrijwilligers helpen op vraag van veehou-

Tevreden veehouders na een aanpassing door WFTB.

ders met adviesverlening en met de nodige mankracht voor het eigenlijke werk om de omheining aan te passen. Het zijn netwerken van vrijwilligers met een hart voor wolven én schapen. Naast deze praktische hulp zorgen deze Wolf Fencing-initiatieven – met de vele communicatie in de media en naar de leden toe – voor het bekend maken en mainstreamen van het feit dat conflictarm samenleven met wilde natuur wel degelijk mogelijk is.

VLIEGENDE START

Zowel in Nederland als in België namen de initiatieven een vliegen-de start. Wolf-Fencing Nederland kan beroep doen op een 50-tal

vrijwilligers en heeft intussen vier nachtkralen geplaatst, twee weides omrasterd in Drente en twee in Overijssel. WFN werkt inmiddels ook samen met de Gebiedscommissie Preventie Wolvenscha-de op de Veluwe: de vrijwilligers brengen advies uit, controleren de geplaatste omheiningen en helpen met plaatsen waar nodig.

In België registreerden zich sinds de eerste oproep in februari 2019 niet minder dan 159 kandidaat-vrijwilligers, waarvan 37 voor Wallonië en 122 voor Vlaanderen. Zowel in juli als in augustus werd een opleidingsweekend georganiseerd. Een 30-tal kandidaten kreeg een hands-on opleiding omtrent het plaatsen van elektrische omheiningen door specialisten van Gallagher en algemene

Een spanning van minimaal 4500 volt doet wolven twee keer nadenken.

Een elektrische draad op 15 cm hoogte vermijdt dat wolven onder de draad door graven.

Een elektrische draad op 120 cm hoogte vermijdt dat wolven over de draad klimmen.

Ook bij poorten en andere zwakke schakels moet de elektrische omheining doorlopen.

Zwakke en te korte hoekpalen worden vervangen door stevig verankerde palen.

De vrijwilligers van WFTB kregen een opleiding rond elektrische omheiningen van de specialisten van Gallagher.

informatie rond de wolf en de werking van het Wolf Fencing Team Belgium. Sindsdien werden (op moment van schrijven, 30/10/2019) zes adviesbezoeken gedaan, werden al drie omheiningen aangepast en zijn er nog twee aanpassingen gepland. Intussen werd een uitgebreide handleiding/cursus opgesteld, een infobrochure en uitgebreide website zijn in de maak en er is alweer een volgend opleidingsweekend gepland in de winter voor de nieuwe kandidaten.

HOE GAAT HET IN ZIJN WERK

Zowel in Nederland als in België wordt in twee stappen gewerkt. Wanneer veehouders contact opnemen wordt een eerste adviesbezoek ingepland. Na een voorstelling van wat de veehouder van Wolf Fencing kan verwachten, wordt de bestaande omheining geïnspecteerd, worden de opties voor het wolfwerend maken ervan overlopen, wordt afgesproken welk materiaal er moet aangeschaft worden, worden een samenwerkingsovereenkomst en afspraken voor de plaatsingsdag overlopen. In Vlaanderen helpt het Wolf Fencing Team ook om het subsidie-aanvraagformulier in te vullen.

Zodra de veehouder zekerheid heeft wanneer hij over de nodige materialen zal beschikken, wordt afgesproken wanneer de omheining aangepast wordt. Dan helpt een team van een zestal opgeleide vrijwilligers om de omheining wolfwerend te maken. Het advies en de hulp van Wolf Fencing zijn gratis voor de veehouder.

REACTIES VAN DE VEEHOUDERS

Op één persoon na, die na het advies besliste om geen aanpassingen te doen, zijn alle veehouders

uiterst tevreden met de ontvangen hulp. Francis en Carola, eigenaars van twee imposante Suffolkschappen, waren zo blij dat ze hun ervaringen in een videogetuigenis voor het Wolf Fencing Team lieten vastleggen (te bekijken via Zoogdier Digitaal).

Schapenhouders Marijke en Guy stuurden spontaan een hartelijke bedankingsbrief: *‘Onze eerste kennismaking met de werking van het wolventeam verliep op een vlotte professionele en duidelijke manier. We kregen hulp bij de administratie, het berekenen van het nodige materiaal en de uitvoering. Alles werd voor ons gedaan! (...) Sterk en verrassend professioneel werk in één (wolven)team samengebracht.’*

Met Wolf Fencing zijn we ervan overtuigd dat we actief aan draagvlak kunnen werken en dat blijkt ook uit de spontane reacties van de veehouders die geholpen werden. Carmen, trotse eigenares van alpaca's Huub en Henk, verwoordde het na afloop van de werken door WFTB aan hun omheining als volgt: *‘Tot voor kort dacht ik “wolven in Vlaanderen, dat hoeft voor mij niet”, maar door in aanraking te komen met het Wolf Fencing Team is mijn mening oprecht veranderd. Ik weet nu dat het mogelijk is om vee te houden zonder last van de wolven te onder vinden en nu mogen ze er van mij best zijn, die wolven.’*

MEER INFO

Ben je veehouder en wens je advies of hulp bij het wolfwerend maken van je omheining(en) of heb je een hart voor wolf en vee en wens je je in te zetten voor Wolf Fencing, neem dan een kijkje op de website!

Voor Nederland: www.wolf-fencing.nl.

Voor België: www.wolffencing.be.

‘...nu mogen ze er van mij best zijn, die wolven.’

DIEMER VERCAVIE is werkzaam als zoogdieren-specialist bij Natuurpunt en mede-oprichter van Wolf Fencing Team Belgium. JEANNET HULSHOF is leerkracht en in haar vrije tijd voorzitter en trekkende kracht van Stichting Wolf Fencing.

KIJK DAAR !

De hermelijn

TEKST EN FOTO'S EDO VAN UCHELEN

Aan de rand van een nat weidevogelgebied zag ik mijn eerste hermelijnen in Nederland. En hoe! Een moeder met vijf volwassen jongen, rennend langs een fietspad. Ik wist dat ze er zaten, want ik had een tip gekregen van een bevriende vogelaar. Ik heb mij, gewapend met telelens, twee dagen uitstekend met ze vermaakt.

Hermelijnen zijn carnivoren. Ze leven vaak in natte (weidevogel)gebieden omdat daar woelratten voorkomen, hun favoriete prooi. Zijn die er onvoldoende, dan eten ze ook muizen, ratten, vogels en eieren. De hermelijn is in het veld van de kleinere wezel te onderscheiden door de lange staart met zwarte punt. In de winter kan hij helemaal wit worden, uitgezonderd de donkere staartpluim. Deze prachtige vacht was het kostbaarste bont ter wereld, het werd vroeger in koningsmantels verwerkt.

SLANK EN SNEL

Hermelijnen zijn felle jagers. Ze zoeken tijdens het foerageren holtes af naar prooi. Ze verplaatsen zich door de vegetatie of

ondergronds, door mollengangen. Een leefgebied met hoge vegetatie en dekking is belangrijk, omdat ze zelf ook prooi zijn voor zwerfkatten, andere marters, vossen, roofvogels, uilen, ooievaars en reigers.

BIZARRE VOORTPLANTING

Alles in het leven van de hermelijn gaat gepaard met temperament, zo ook de voortplanting. Bizar is dat volwassen mannetjes doorgaans jonge hermelijnen vanaf twee weken oud in het nest bevruchten. De jongen in het nest zijn speciaal uitgerust om incest te faciliteren: ze hebben een dikke beharing (*manen*) in de nek. In dit haarveld zitten geurklieren waarmee volwassen mannetjes de jonge vrouwtjes in het nest kunnen onderscheiden.

Na bevruchting ontwikkelt het embryo zich met enkele celdelingen en zweeft dan tot begin van het volgende voorjaar (omstreeks begin april) in rust in de baarmoeder. Dit wordt uitgestelde implantatie genoemd. De implantatie van het embryo in de baarmoeder wordt strikt door daglichtlengte gereguleerd. Een worp hermelijnen bedraagt gemiddeld 4-8 jongen, die tussen half april en half mei geboren worden. Omstreeks eind juni gaan de jongen samen buiten het nest met moeder op pad; een druk gezelschap dat ik dus langs het fietspad zag rennen.

Uiteindelijk worden de jonge dieren uit het ouderlijk territorium verdreven om elders zelf een leefruimte te betrekken. Jonge hermelijnen kunnen enkele tientallen kilometers stapsgewijs afleggen voordat ze een eigen leefgebied vinden. De vrouwtjes hebben, hoe ver ze ook weglopen, geen mannetje meer nodig.

HERMELIJNEN WAARNEMEN

Hermelijnen worden in Nederland vooral gezien in open, natte gebieden. Ze zijn lastig waar te nemen, omdat ze nauwelijks sporen achterlaten en verborgen leven.

Hermelijnen met jongen besteden meer tijd om te jagen, omdat ze veel voedsel nodig hebben. Ze zijn vooral in juni gemakkelijker waar te nemen, in de ochtend- en avond-schemering. Omdat ze zo klein zijn, zie je ze niet als ze door de vegetatie lopen. Bermen van rustige wegen en (fiets)paden zijn de beste plekken, ze steken hier regelmatig over. Als je er een ziet en die wegschiet, wacht dan even. Ze zijn nieuwsgierig en komen vaak nog even terug om te kijken door wie ze zijn verrast.

EDO VAN UCHELEN is bestuurslid van
de Stichting Struikrovers

Boven Spelende hermelijnen
Rechts Nieuwsgierige hermelijn
Onder Hermelijn met jongen

Vleermuizen

In Vlaanderen leven 17 soorten vleermuizen van de 23 die in België voorkomen. Je kunt ze helpen door een vleermuizenkast te plaatsen.

Batbox III D detector

€ 161,10 Leden

€ 179,00 Niet-leden

Met deze batbox kun je vleermuizen vinden en identificeren in je omgeving.
Art. nr. 95713

Vleermuizenkast Arundel

€ 13,49 Leden

€ 14,99 Niet-leden

Vleermuizen kunnen zelf geen nest maken, geef ze onderdak met deze vleermuiskast.

Art. nr. 91477

NIEUW

Vleermuizenkast Glamis

€ 11,69 Leden

€ 12,99 Niet-leden

Deze nestkast biedt vleermuizen onderdak en heeft een gemakkelijke ingang.

Art. nr. 91476

NIEUW

Kijk op www.natuarpunt.be/winkel voor het volledige assortiment

Help de dieren

EN GENIET VAN MEER LEVEN IN JE TUIN

Speciaal voor Zoogdierblad lezers:

10% KORTING op het hele assortiment

Ga naar www.vivara.nl en gebruik de code **ZB419**

Geldig t/m 20-03-2020

ZOMERKAMP VELDWERKGROEP 2019

Zoogdierinventarisatie in Bosnië en Herzegovina

Bosnië en Herzegovina is een onbekende natuurparel in de Balkan. Het land is heuvelachtig, en ongeveer de helft bestaat uit beboste gebieden. Tussen enkele ruige bergtoppen ligt een kleinschalig, afwisselend landschap, gekenmerkt door een zeer extensief karakter. De diversiteit en hoge mate van natuurlijkheid van het landschap zorgen voor een indrukwekkende soortenrijkdom. Desondanks is het op gebied van natuur een van de meest slecht onderzochte landen van Europa. Dit was dan ook de voornaamste reden voor het organiseren van een zomerkamp in Bosnië en Herzegovina. Ons doel was om in het natuurpark Cicelj en de directe omgeving een grondige zoogdierinventarisatie uit te voeren, mede om de intenties voor uitbreiding van het park te ondersteunen met soortgegevens. In het voorliggende artikel worden de impressies hiervan samengevat.

TEKST JORIS VERHEES

Van 30 juli tot 9 augustus 2019 vond het jaarlijkse zoogdierenkamp van de veldwerkgroep van de Zoogdierverseniging plaats, in Čajniče. Het dorp Čajniče ligt in het oosten van de republiek Srpska in Bosnië en Herzegovina, vlakbij de grens met Montenegro

en Servië. Samen met het Instituut voor Natuurbescherming in de republiek Srpska, het Centrum voor Karst- en Grotonderzoek en het lokale Ekocentrum, werd bepaald om het natuurpark Cicelj en de omgeving te onderzoeken. Cicelj is sinds 2018 aangewezen als beschermd natuurgebied,

vanwege de speciale geologie en natuur. Het gebied is te verdelen in drie reservaten: een geologisch-botanisch reservaat, een reservaat met loofbos en een reservaat met naaldbos op uitzonderlijk steil terrein. De hoogste bergtop ligt op 1.433 meter boven zeeniveau. Recentelijk werd de floristische

Tijdens het kamp werden meerdere nimfvleermuizen gevangen. Voor zover bekend is deze soort eenmaal eerder in Bosnië en Herzegovina vastgesteld. Foto Joris Verhees

Met enige regelmaat werden Oost-Europese egels waargenomen. In dit geval een jong exemplaar. Foto Joris Verhees

rijkdom van het gebied onderzocht, dat met 513 soorten zeer divers is.¹ Over de fauna, inclusief de zoogdieren, was nage-nog nog niets bekend. Gedurende een periode van negen veldwerkdagen hebben de kampdeelnemers hier een waardevolle bijdrage aan mogen leveren.

VLEERMUIZEN

Tijdens het kamp werd veel tijd besteed aan het inventariseren van vleermuizen. Dit gebeurde op diverse manieren. Op grote schaal werd in de omgeving van de kamplocatie gezocht naar potentiële vleermuisverblijven, zoals verlaten gebouwen, schuurtjes en grotten. Op veel van dit soort plekken werden kleine hoefijzerneuzen waargenomen, variërend van een zomer-verblijf tot een kraamverblijf van enkele

tientallen individuen. Daarnaast zijn iedere avond pogingen ondernomen om vleermuizen te vangen met behulp van mistnetten. Al snel bleek dat, door een schaarste aan oppervlaktewater, het plaatsen van mistnetten rondom poeltjes en beken goede uitkomsten bood. In totaal werden maar liefst 15 vleermuissoorten gevangen, waaronder een aantal bijzondere soorten, zoals de tweekleurige vleermuis, bosvleermuis, Bechsteins vleermuis en grote hoefijzerneus. Ook werden er op verschillende plekken nimfvleermuizen gevangen. Voor zover bekend is deze soort slechts eenmaal eerder gevangen in Bosnië en Herzegovina; in 2018 in de omgeving van Sarajevo.² Het vangen van zowel juveniele als adulte nimfvleermuizen doet sterk vermoeden dat deze soort zich succesvol voortplant in Bosnië en Herzegovina. Daarnaast werden

maar liefst vier Brandt's vleermuizen gevangen; een soort waarover nog zeer weinig bekend is in de Balkan.³

Naast het vangen van vleermuizen zijn er (automatische) batdetectors ingezet. Dit leverde zes extra vleermuissoorten op, waaronder de Capaccini's vleermuis, grote rosse vleermuis, mopsvleermuis, Savi's dwergvleermuis en Schreibers vleermuis. Een Batlogger in een klein grotje maakte opnames van waarschijnlijk drie soorten hoefijzerneuzen. Bij elkaar werd tijdens het zomerkamp het indrukwekkende aantal van 23 vleermuissoorten waargenomen, inclusief twee 'verzamelsoorten' die op basis van geluid niet nader te determineren waren.

KLEINE ZOOGDIEREN

Om informatie te verzamelen over het voorkomen van kleine zoogdieren werden er op grote schaal inloopvallen uitgezet. Door het selecteren van verschillende habitattypes werd de kans op het vangen van verschillende soorten vergroot. In structuurrijke vegetaties, zoals bosranden en boomgaarden, werden speciale boomvallen geplaatst. In totaal werden er elf soorten kleine zoogdieren gevangen, met voor het merendeel gewone en grote bosmuizen. Langs een snelstromende beek werd tweemaal een Millers waterspitsmuis gevangen. Ook vonden we enkele keren een tuinspitsmuis in een van de inloopvallen. De boomvallen waren succesvol voor het vangen van twee soorten slaapmuizen, namelijk de hazelmuis en relmuis. Naast het gebruik van inloopvallen zijn er gegevens verzameld door het determineren van doodvondsten en prooi-resten in braakballen. Dit was erg waardevol, want alleen hiermee werd de aanwezigheid van de veldspitsmuis aangetoond.

Tijdens het kamp werden veel relmuizen waargenomen. Foto Joris Verhees

CAMERAVALLEN EN STRUIKROVERS

Op een aantal plaatsen in de omgeving zijn er cameravallen en 'Struikrovers' uitgezet. Dit laatste is een cameraval in een speciale behuizing om kleine marterachtige vast te stellen. Deze apparatuur werd geplaatst in de buurt van wissels, burchten en andere sporen. Hoewel grote zoogdieren worden bejaagd in Bosnië en Herzegovina, werd de mogelijke aanwezigheid van bruine beer vastgesteld door krabsporen en werden er oude uitwerpselen van een wolf gevonden. In de hoop deze soorten voor de lens te krijgen zijn cameravallen hoofdzakelijk geplaatst in open bosgebieden, langs een beekje en hoog in de bergen. Tevergeefs, er kwamen geen grote carnivoren op beeld te staan. Wel werd hiermee de aanwezigheid van de das, eekhoorn, ree, steenmarter en vos aangetoond. Eenmaal werd een cameraval hoog in een struik geplaatst, gericht op een met pindakaas besmeurde tak als lokmiddel. Hiermee werden leuke beelden gemaakt van smullende relmuizen.

LOSSE ZICHTWAARNEMINGEN

De zoektocht naar zoogdieren leidde enkele malen tot leuke en bijzondere waarnemingen. Zo zagen we diverse keren hazen en Oost-Europese egels. Gelukstrefers waren een eenmalige waarneming van een bunzing en een wezel. Tijdens het kamperen bij een lokaal, zeer gastvrij boerengezin vonden we een zwarte rat in een schuurtje. Als klap op de vuurpijl zagen enkele gelukkige inzittenden een wilde kat in de koplampen van de auto.

OVERIGE SOORTGROEPEN

Naast het waarnemen van zoogdieren werd tevens uitgebreid aandacht besteed aan andere soortgroepen. Zo werden er bijna 50 vogelsoorten waargenomen, waaronder notenkraker, rouwmees en dwergooruil. Ook werden waarnemingen van 35 dagvlinders en 15 soorten reptielen en amfibieën genoteerd. Leuke soorten betroffen zoal de geelbuikvuurpad, Oostelijke smaragdhagedis en zanddader. Af en toe was enige voorzichtigheid geboden, want ook de laatstgenoemde soort werd eenmaal aangetroffen in een inloopval. Tot grote vreugde van het lokale Ekocentrum werden rondom de kamplocatie verschillende beschermde soorten aangetroffen, zoals het vliegend hert, Alpenboktor

Beukenbos Batitici. Foto Jan Buys

en steenkreeft. Daarnaast werd er volop genoten van de hoge floristische diversiteit, met o.a. verschillende orchideeën, endemische plantensoorten, een naaldbos in climaxstadium en een beukenbos met bijzondere groeivormen.⁴

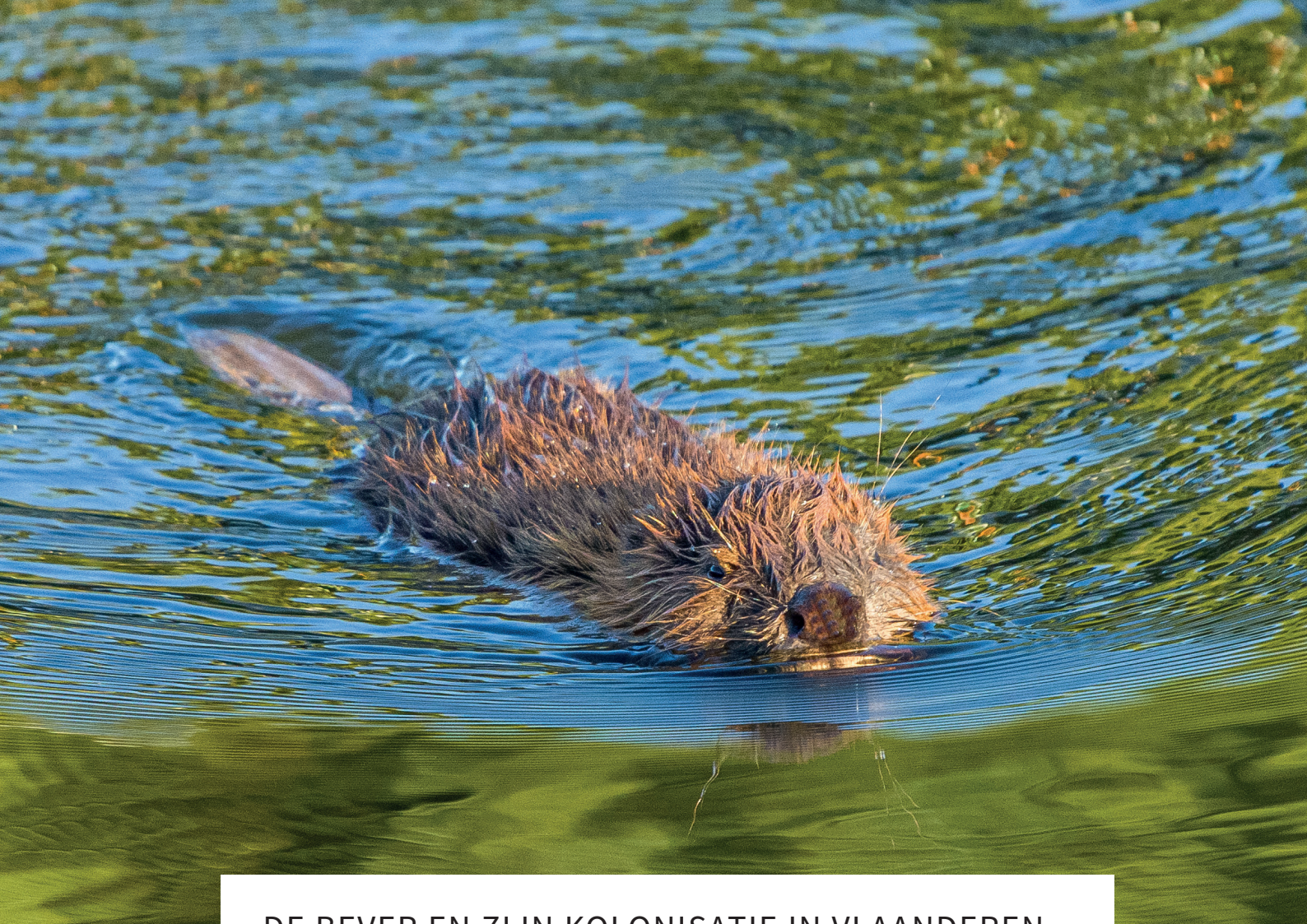
De samenwerking met de Bosniërs verliep plezierig en werd gekenmerkt door een ongekende mate van gastvrijheid. Het zomerkamp werd afgesloten met een presentatie van alle bevindingen. Dit werd druk bezocht door de lokale gemeenschap, vergezeld door de Nederlandse ambassadeur van Bosnië en Herzegovina en zijn vrouw. In totaal zijn tijdens het zomerkamp maar liefst 46 zoogdiersoorten (inclusief twee verzamelsoorten) waargenomen, waar merkbaar zeer veel dank voor werd geuit. Zelfs de nationale televisie spendeerde er een kort item aan en filmde enkele

kampdeelnemers, volledig in hun element. Zonder twijfel kan worden teruggekeken op een zeer geslaagd zomerkamp, waar veel zoogdiergegevens zijn verzameld en waardevolle nieuwe kennis is opgedaan. De lokale partnerorganisaties hebben besloten om de resultaten van dit kamp in een drietalig boek te publiceren, om de natuurwaarden in de omgeving van Čajniče en natuurpark Cicelj te bundelen en presenteren. Voorgenomen is om het boek in de zomer van 2020 uit te geven, waarvoor de kampdeelnemers en de auteurs van het boek van harte zijn uitgenodigd.

JORIS VERHEES was kampdeelnemer en is als ecooloog werkzaam bij Natuurbalans – Limes Divergens BV.

Kleinschalig landschap Batitici, Belma Šestović. Foto Jan Buys

DE BEVER EN ZIJN KOLONISATIE IN VLAANDEREN

Is er nog plaats voor de bever?

De Euraziatische bever (*Castor fiber*) is nog niet zo lang terug van weggeweest. Toch is hij alweer op veel plaatsen opnieuw te vinden in Vlaanderen. De meeste geschikte leefgebieden in natuurlijke omgevingen zijn stilaan weer ingenomen. Maar ook in meer dichtbevolkte gebieden bezetten bevers steeds meer territoria. Een studie van de Universiteit Antwerpen, in samenwerking met Natuurpunt en het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO), onderzocht de verspreiding van de bever in het dichtbevolkte Vlaanderen. Is er nog nieuw leefgebied beschikbaar voor de bever, of is ondertussen alles al bezet?

TEKST LANDER VANSTAEN, HERWIG LEIRS, FRANK HUYSENTRUYT EN KRISTIYN SWINNEN

In het verleden werd de bever zwaar bejaagd door de mens, voornamelijk om zijn pels, vlees en castoreum ('bevergeil'). Als gevolg van de jacht daalden de aantallen van de bever sterk,

tot in 1848 het laatste exemplaar werd gedood.¹ Zo verdween de soort voor een periode volledig uit België. Vanaf de 20e eeuw werden de eerste maatregelen ter bescherming genomen, daar waar de laatste

overblijvende populaties gelokaliseerd waren in Europa (bijv. de Rhône in Frankrijk en de Elbe in Duitsland).² Vanaf 1998 werden opnieuw bevers waargenomen in België, waarvan de verspreiding zich

voornamelijk beperkte tot Wallonië. Sinds 2003 zijn er opnieuw Euraziatische bevers in Vlaanderen als gevolg van een illegale herintroductie.³ Hierna verliep de groei van de beverpopulatie in Vlaanderen aanvankelijk langzaam, maar in recente jaren is een duidelijke versnelling merkbaar.

Dankzij inspanningen voor het behoud en de bescherming van de bever, kreeg de soort de kans om opnieuw in aantal toe te nemen. Ondertussen zijn de meest geschikte leefgebieden opnieuw ingenomen. De leefgebieden van de bever worden typisch gekenmerkt door de aanwezigheid van een waterlichaam met in de onmiddellijke nabijheid voldoende verhoude vegetatie. Toch zijn verschillende geschikte leefgebieden in Vlaanderen nog niet ingenomen, en is de maximumcapaciteit nog niet bereikt. Waar de verspreiding tot nu toe voornamelijk beperkt bleef tot de leefgebieden in en rond een natuurlijke omgeving, beginnen bevers zich ook steeds meer buiten deze gebieden te vestigen en trekken ze ook richting meer dichtbevolkte gebieden, zoals bijvoorbeeld Leuven, Mechelen en Lier. In sommige gevallen leidt de terugkeer van de bever tot het ontstaan van problemen met de mens. Tot nu toe concentreerden gevallen van schade door bevers zich eerder in dunbevolkte gebieden. Bij nieuwe uitbreidingen naar dichtbevolkte gebieden, mogen we niet uit het oog verliezen dat daar mogelijk nieuwe conflicten kunnen ontstaan.

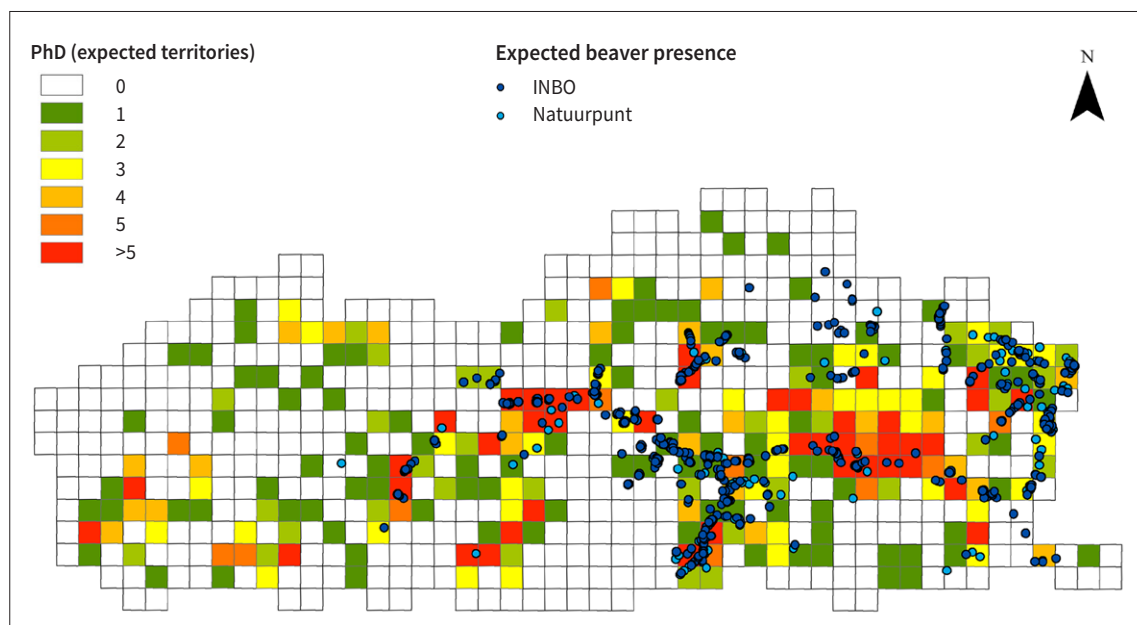

Foto Lander Vanstaen

HOE VOORSPEL JE WAAR EN HOVEEL BEVERS ZICH ERGENS GAAN VESTIGEN?

In een voorgaande studie door Swinnen (2014)⁴ werd een habitatgeschiktheidsmodel ontworpen voor Vlaanderen. Dit model identificeerde een reeks omgevingskenmerken die konden voorspellen waar

bevers zich in de toekomst zouden kunnen vestigen. De kenmerken baseerden zich op de toenmalige verspreiding van de bever in Vlaanderen. Bevers zijn in het bijzonder afhankelijk van water en houtachtige vegetaties. Dit maakt dat het voorkomen van geschikt leefgebied beperkt is, wat het vervolgens relatief eenvoudig maakt

Figuur 1. Visualisatie van de combinatie van het habitatgeschiktheidsmodel met de aanwezigheids-datasets van Natuurpunt en INBO. Op basis hiervan werden locaties bepaald waar een terreinbezoek nodig was voor het bepalen van aan- of afwezigheid van de bever.

om de verspreiding van de soort accuraat te voorspellen. De moeilijkheid van de voorspelling ligt voornamelijk in het testen van de juistheid van het model. Hoe correct voorspelt het habitatgeschiktheidsmodel de aan- of afwezigheid in een bepaald gebied en kan het ook worden gebruikt om het aantal territoria in te schatten?

HOE GING DIT IN ZIJN WERK?

In de zomer van 2018 werd het habitatgeschiktheidsmodel van Swinnen (2014) opnieuw geëvalueerd op zijn correctheid. De huidige verspreiding van de bever in Vlaanderen werd vergeleken met de destijds gemaakte voorspellingen. Hiervoor werd gebruik gemaakt van reeds beschikbare gegevens via Natuurpunt (www.waarnemingen.be) en het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (figuur 1). Deze gegevens omvatten waarnemingen sinds 2010, het startjaar van de studie van Swinnen (2014). Gebaseerd op deze datasets en het voorspellingsmodel werd een reeks terreinbezoeken gepland waarbij de aan- of afwezigheid van bever werd gecontroleerd in het veld.

DE BEVER IS ONDERWEG, HIJ IS ER BIJNA, MAAR NOG NIET HELEMAAL

De terreinbezoeken maakten duidelijk dat de huidige verspreiding van de bever (2018) sterk is uitgebreid ten opzichte van het moment van het originele modelontwerp (Swinnen, 2014). Toch blijft de soort momenteel nog volledig afwezig in bepaalde delen van Vlaanderen, met name in de provincie West-Vlaanderen en ook in grote delen van Oost-Vlaanderen.

Het habitatgeschiktheidsmodel werd gevalideerd rond twee belangrijke pijlers. Een eerste aspect is de controle van de voorspelde aan- of afwezigheid van bevers in bepaalde gebieden, een tweede is het aantal aanwezige territoria binnen de reeds bezette gebieden en dus de densiteit van een bepaalde locatie. Voor de aan- of afwezigheden van de soort blijkt dat de gemaakte voorspellingen in het model een goede indicatie geven. De nieuwe locaties waar de bever voorkomt zijn typisch gesitueerd binnen het bereik van de zich uitbreidende populatie, zodat er voldoende mogelijkheid was voor de soort om zich in de buurt te vestigen. Daarentegen liggen de resultaten voor het aantal verwachte territoria lager dan de voorspellingen van het model. Dit kan worden verklaard doordat de bever zijn maximale capaciteit, het maximale aantal bevers dat verwacht wordt volgens het model, nog niet heeft bereikt in Vlaanderen. Van bevers is bekend dat nieuwe populaties zich initieel breed verspreiden en dat pas daarna een verdichting van de populatie optreedt. Dit zien we nu in de praktijk gebeuren in Vlaanderen. Daarnaast is het opvallend dat de afwezigheden van bevers overschat werden door het model (figuur 2). Dit betekent dat er territoria ontdekt zijn tijdens het veldwerk op plaatsen waar er helemaal geen verwacht werden.

Algemeen laten deze resultaten zien dat de kolonisatie van de bever in Vlaanderen nog niet de maximumcapaciteit heeft bereikt. Verschillende geschikte leefgebieden zijn momenteel nog niet bezet, en binnen de bezette leefgebieden is het aantal bevers per locatie in het algemeen nog rela-

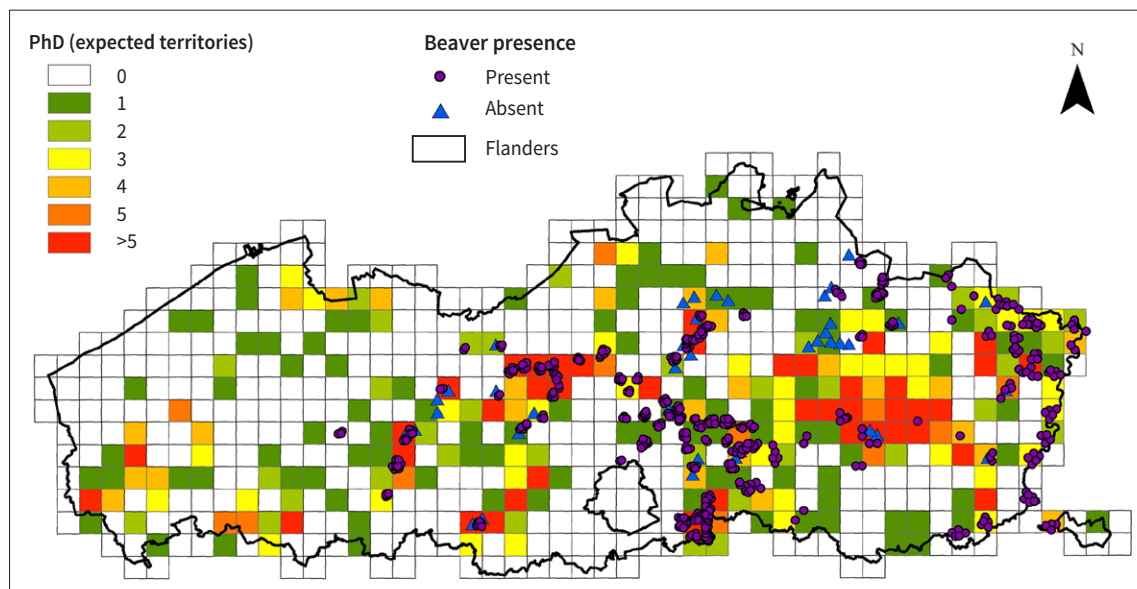
tief laag ten opzichte van de maximaal verwachte aantallen. Er is dus nog zeker plaats voor de bever in Vlaanderen. Het blijft belangrijk om de uitbreiding van de soort in de nabije toekomst verder op te volgen, onder meer om beter te kunnen anticiperen op het succesvol samenleven met de bever in het dichtbevolkte Vlaanderen.

WERK VOOR DE TOEKOMST

Zowel de opbouw van het model als de ecologische vereisten van de bever kunnen een aantal verklaringen bieden voor de resultaten uit deze studie. Vanuit het perspectief van het model is het duidelijk dat het huidige verspreidingsgebied van de bever al sterk is toegenomen. Het model volgt een strikte opdeling van Vlaanderen in 5x5 km hokken, waarin bepaald wordt of en hoeveel geschikt leefgebied voor de bever zich in dat hok bevindt. Territoria houden zich echter niet aan de grenzen van kilometerhokken, zodat er overlap tussen verschillende hokken kan voorkomen.

Dit kan betekenen dat een bever een territorium bezet aan de rand van een hok dat zeer geschikt is en voor een deel overlapt met een hok dat veel minder of zelfs niet geschikt is. Dit minder geschikte hok kan nieuwe types geschikt leefgebied omvatten die voorheen niet in acht werden genomen.

Vanuit ecologisch perspectief hebben bevers in Vlaanderen niet zo'n groot keuzeaanbod, gezien het beperkte aantal geschikte leefgebieden. Daardoor is het voor bevers moeilijk om steeds nieuwe optimale habitat te vinden en blijken steeds meer

Figuur 2. Overzicht van alle bezochte locaties. Aanwezigheid van bever wordt getoond met een paarse bol, afwezigheid met een blauwe driehoek.

Foto Kristijn Swinnen

individuele genoeg te nemen met suboptimaal leefgebied. Hun succes kan hierdoor gelimiteerd zijn. Dat doet geen afbreuk aan de bezetting van dergelijke leefgebieden, alleen de bezettingsdichtheid kan er sterk verschillen. Daarenboven kunnen bevers zich aanpassen aan het gedijen in gebieden in meer dichtbevolkte omgeving. Aanpassingen zoals de gewinning aan de mens leveren bepaalde voordelen op in deze minder optimale leefomgevingen.

Algemeen geven de voorspellingen van het habitatgeschiktheidsmodel nauwkeurige indicaties, maar een meer volledige invulling van het model zou dit nog kunnen verbeteren. Dit zou kunnen samengaan met een grotere populatie en bredere verspreiding, wat de validatie van het model

nog kan verbeteren naar meer accurate voorspellingen.

LANDER VANSTAEN is een ondertussen gestudeerd student Biologie aan de Universiteit Antwerpen, waar hij begeleid werd door Herwig Leirs, Frank Huysentruyt en Kristijn Swinnen. Herwig Leirs is hoogleraar binnen de Onderzoeksgroep Evolutionaire Ecologie aan de Universiteit van Antwerpen. Frank Huysentruyt is onderzoeker bij de groep Faunabeheer en Invasieve Soorten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Kristijn Swinnen is wetenschappelijk medewerker data-analyse en rapportage bij Natuurpunt.

SAMENLEVEN MET DE BEVER ALS LANDSCHAPSARCHITECT

Bevers staan bekend om hun rol als landschapsarchitect. Ze zijn in staat om de omgeving in hun voordeel aan te passen. Zo is de bever een dier dat een grote impact op zijn omgeving heeft. De aanwezigheid van de bever kan zorgen voor het toenemen van de biodiversiteit en het vergroten van de diversiteit aan leefgebieden in en rond een riviervallei. Wat vaak niet geweten is, is dat de bever ook een rol kan spelen in grotere, niet meteen zichtbare natuurfenomenen, zoals het aanvullen van het grondwater, het inwerken op droogte en het gedeeltelijk opvangen van overstromingen.⁵ Dat bevers hun omgeving omvormen is in natuurlijke gebieden vaak geen probleem, maar binnen gebieden dicht bij menselijke activiteiten kan dit tot conflicten leiden. De meest frequente problemen zijn het veroorzaken van overstromingen in velden, akkers en boomgaarden als gevolg van de bouw van dammen en het graven van foerageergeulen, maar ook het vellen van bomen en vrachtschade aan gewassen zijn vaak terugkerende problemen. Daarnaast kan het graven van holen zorgen voor het instorten van dijken en oevers.⁶ Door de recente herkolonisatie van Vlaanderen is het nog onduidelijk wat de gevolgen van een verdere uitbreiding zullen zijn. Het blijft dus belangrijk om verder onderzoek uit te voeren naar de ecologie en verdere uitbreiding van de bever in Vlaanderen. Dankzij deze nieuwe informatie en inzichten kunnen soortbeschermingsprogramma's worden bijgewerkt met de focus op de gebieden met kansen en risico's. Zo kunnen concretere toekomstgerichte beheerafspraken gemaakt worden die toelaten om de beverpopulatie naar een gunstige staat van instandhouding te begeleiden en mogelijke conflicten te vermijden.

Beverburcht. Foto Fokko Erhart

INTERVIEW MET GERT VAN HOYDONCK, BEVERCOÖRDINATOR BIJ DE VLAAMSE OVERHEID

Haaltert, vrijdag 8 november 2019
TEKST **DIEMER VERCAYIE**

Bevercoördinator in actie bij een beverdam. Foto Gert Van Hoydonck

Bevers die je uitdagen

Gert, welk werk doe je en hoe ben je erin beland?

Ik werk voor het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) van de Vlaamse overheid, waar ik onder meer de taak op mij neem van 'bevercoördinator'. Mijn carrière heeft me daar geleidelijk aan naartoe geleid. In 1999 studeerde ik af als bio-ingenieur land- en bosbeheer aan de Universiteit Gent. Na de universiteit heb ik tien jaar in een studiebureau gewerkt dat zich voornamelijk bezighield met ecohydrologisch onderzoek en rivierherstel. Van daaruit heb ik de overstap gemaakt naar de Vlaamse overheid als coördinator integraal waterbeleid, tot ik enkele jaren later leidinggevende werd van de soortencel van het ANB in Brussel. Dit was het team dat de opmaak van de

eerste soortbeschermingsprogramma's coördineerde. Ik was voor de Commissie Integraal Waterbeheer ook coördinator van de werkgroep ecologisch waterbeheer en door die combinatie startte ik in 2012 met de opmaak van het Soortbeschermingsplan voor de bever in Vlaanderen. Op die manier ben ik dan in de rol van 'bevercoördinator' getuimeld. Dat sleep ik nog altijd mee tot nu toe (lacht).

Waar het vroeger ongeveer 10% van mijn tijd innam, is dat nu eerder 20-25% omdat de bever steeds verder uitbreidt en er daardoor ook meer conflicten ontstaan. Het is echt een zeer boeiende rol die ik met veel plezier doe. De bever is een uitdagende soort met een grote impact op zijn

omgeving. Er zijn dan ook veel mensen bij betrokken, van landbouwers en jagers tot de natuursector en particulieren.

Wat wordt er van jou als bevercoördinator verwacht?

Ik moet me uiteraard bezighouden met de uitvoering en opvolging van het Soortbeschermingsprogramma. De enige actie uit het plan die voor mij als coördinator tijdrovend is, is het oplossen van conflicten tussen bever en mens op het terrein. Dit conflictbeheer is ook de kerndoelstelling van het plan. Ik werk dus intensief samen met de waterbeheerders, maar er zijn ook enkele landbouwers die hun land onder water gezet zien worden en ook enkele pro-

ductiebossen hebben met dat probleem te kampen. Daar moeten we dan samen naar haalbare oplossingen zoeken en dat is nog steeds een leerproces. De bever is een relatief nieuw gegeven, zowel in Vlaanderen als in Europa waar die tot enkele decennia terug bijna volledig was uitgestorven. We werken daarom ook samen met alle buurlanden om oplossingen te vinden voor de uitdagingen waar de bever ons voor stelt. Het landschap wordt nu veel intensiever gebruikt dan toen de bever verdween, maar anderzijds hebben we als maatschappij nu ook meer middelen en is de blik op en waardering van biodiversiteit veranderd. We zien de terugkeer van de bever echt als een verrijking van het landschap. Overigens is het – ondanks de schade – ook een ‘goedkope’ soort in vergelijking met de maatregelen die we soms moeten nemen om andere bedreigde soorten er weer bovenop te helpen.

Wat zijn de leukste aspecten van je job?

Dat is ontegensprekelijk het terreinwerk, een probleem ter plaatse gaan bekijken en de voldoening die je ervaart als het opgelost geraakt. We zoeken daarbij naar een oplossing waardoor de bever kan blijven, maar de overlast toch geminimaliseerd wordt en ook de mensen die ermee in aanraking kwamen tevreden zijn. En meestal lukt dat wel. Zo’n oplossing vinden is niet altijd vanzelfsprekend. We hopen op termijn ook nog te kunnen experimenteren. Zo denken we momenteel aan het bouwen van een tijdelijk accoladeprofiel in de dijken langs waterlopen ter hoogte van een beverdam. Dan kan de dam blijven bestaan en zorgt ze niet voor overstromingen buiten de dijken bij uitzonderlijke debieten na

aanhoudende of zware regenval. Dammen afbreken als alternatief is meestal tijdrovend en verplaatst de bever soms naar een locatie waar de schade veel groter is.

Oplossingen die in Vlaanderen al met succes toegepast werden, zijn het beverproof maken van dijkes tussen vijvers en waterlopen (om het leeglopen van vijvers te vermijden) en het versterken van dijken om te vermijden dat er doorbraken gebeuren (door beverholen) op gevoelige plaatsen.

Wat zijn de mindere momenten?

De mindere momenten zijn wanneer we een situatie niet opgelost krijgen of wanneer we enkel advies kunnen geven en verder niet kunnen ondersteunen. De situatie geraakt dan soms niet opgelost. Dat is frustrerend en een probleem voor het draagvlak voor de soort in de maatschappij. Een voorbeeld is de perforatie van dijken van een privévijver waardoor deze leegloopt. Bij een grote vijver kost het soms veel geld om die beverproof te maken. Het is nu niet voorzien dat de overheid daar financieel tussenkomt bij particulieren. Dat is dus iets wat we moeten evalueren bij de opmaak van het volgende SBP dat nu opgesteld wordt (het huidige loopt af in 2020).

Waar moet je goed in zijn als bevercoördinator?

Als je met dieren werkt, moet je je goed kunnen inleven in de manier waarop ze zich gedragen. Pas dan kun je probleemsituaties goed inschatten en oplossen. Een tweede vaardigheid – en dat ligt moeilijker – is dat je in staat moet zijn om soms harde beslissingen te nemen. We leven in een dichtbevolkt en intensief gebruikt

landschap. We willen daarin de wilde dieren de best mogelijke kansen geven om terug te keren, maar soms moeten dan harde beslissingen genomen worden, net om ze te kunnen behouden. Als er te veel schade optreedt, kan het maatschappelijke draagvlak voor een soort snel keren. We proberen daarom conflictsituaties eerst met preventieve maatregelen op te lossen, maar zullen in de toekomst, net als in onze buurlanden, gevoeliger maatregelen moeten nemen zoals afschot van bevers, bijvoorbeeld in afwachting van structurele werken die veel tijd in beslag nemen. Als overheid moeten we de gulden middenweg zoeken tussen dieren terugbrengen en tegelijkertijd maatschappelijk draagvlak ontwikkelen en behouden.

DIEMER VERCAYIE is voorzitter van de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en professioneel actief als beleidsmedewerker bij Natuurpunt.

Bever schade dijk. Foto De Vlaamse Waterweg

Bever schade bomen. Foto Agentschap voor Natuur en Bos

EEN ONBEKENDE EN ONZICHTBARE NIEUWKOMER

Wat te doen met de komst van de goudjakhals?

Op 20 september 2019 is het eerste goudjakhalssymposium van Nederland georganiseerd over de komst van goudjakhalzen naar Nederland. Deze nieuwkomer heeft Nederland op eigen kracht reeds bezocht en is een Europees beschermde diersoort onder de Habitatrichtlijn. Logischerwijze roept dit vragen op, die werden besproken in een paneldiscussie met diverse experts. In dit artikel geef ik, als organisator, de belangrijkste punten van deze discussie weer.

TEKST **GLENN LELIEVELD**

Ondanks zijn naam is de goudjakhals (*Canis aureus*) meer verwant aan wolven dan aan leden van de jakhalzenfamilie binnen de hondachtigen. De goudjakhals is middelgroot en weegt gemiddeld tussen de 12 en 15 kilogram. Net als wolven leven goudjakhalzen in familieverband en kunnen ze grote afstanden afleggen tijdens de zoektocht naar nieuw leefgebied.

Ze komen van oorsprong voor in Zuidoost-Europa (vanaf de Balkan) tot Bangladesh in zuidelijk Azië. De laatste decennia breiden goudjakhalzen hun verspreidingsgebied uit richting de Baltische staten en West-Europa. Waarschijnlijke oorzaken hiervoor zijn de wettelijke bescherming onder de Habitatrichtlijn¹ en de afwezigheid van de natuurlijke vijand, wolven.

RUIMTE VOOR GOUDJAKHALZEN IN NEDERLAND

Met twee foto's van goudjakhalzen bij wildcamera's op de Veluwe (19 februari 2016 en 18 oktober 2017²) rijst de vraag of goudjakhalzen geschikte leefgebieden kunnen vinden in Nederland en waar deze dan liggen. Joliene Wennink heeft dit voor haar studie aan de Wageningen Universiteit uitgezocht in opdracht van de Zoogdiervereniging.³ Uit haar onderzoek blijkt dat territoria van goudjakhalzen veel kleiner zijn dan die van wolven (gemiddeld 6 km² versus 200-250 km²). Verder zijn ze weinig kieskeurig in landgebruik, hoewel ze mensen mijden en er vooral een goede dichtheid aan muizen moet zijn. Dat is de belangrijkste prooi voor dit roofdier, hoewel fruit en aas ook een behoorlijk aandeel van het dieet vormen.⁴ Op basis van haar onderzoek blijken grote delen van Nederland geschikt te zijn, namelijk zo'n 7.000 km², wat goed is voor iets meer 1.400 territoria. Met zoveel potentie voor deze carnivoor en in de wetenschap dat goudjakhalzen al in Nederland zijn aangetoond, is het essentieel om in Nederland na te denken over hoe we ons moeten voorbereiden.

PANELDISCUSSIE

Over de vraag hoe we ons moeten voorbereiden op de komst van de goudjakhals gingen, onder leiding van Piet Bergers, experts uit verschillende disciplines met elkaar in gesprek. Hiertoe uitgenodigd waren Erik Koffeman (Faunabeheerseenheid Gelderland), Jennifer Hatlauf (Universiteit voor Life Sciences, Wenen), Peter Venema (Provincie Drenthe) en Glenn Lelieveld (Zoogdiervereniging).

Wat de panelleden opviel, is dat we in Nederland nog maar weinig weten van deze soort, maar dat deze dieren zich wel zo ver kunnen verplaatsen dat ze nu al in Nederland op foto vastgelegd zijn. Hoewel er al 15 meldingen bekend zijn in Duitsland sinds het begin van deze eeuw, is het ook in Duitsland onbekend hoeveel het er precies zijn. Jennifer vult hierop aan dat het waarschijnlijk is dat er in Duitsland plekken zijn waar onontdekte goudjakhalsroedels zitten. Een sterke toename van een populatie valt pas op wanneer er een toename is van toevallige waarnemingen en doodgereden goudjakhalzen. De populatie goudjakhalzen in de Balkan lijkt zich zelfs sneller te ontwikkelen dan wolven.

Het is onbekend of er goudjakhalzen op dit moment gevestigd aanwezig zijn, maar stel dat dit gebeurt, welke kennis hebben we dan het meeste nodig? *'Vanuit beleid is de goudjakhals beschermd, dus moeten we weten waar ze zitten,*

zodat we ze kunnen beschermen,' geeft Peter aan. *'Het is immers een soort opgenomen in Bijlage 5 van de Habitatrichtlijn. Voor Nederland is de soort (nog) niet opgenomen in de lijst met inheemse zoogdieren, maar de soort komt op eigen kracht naar Nederland als gevolg van uitbreiding van natuurlijk leefgebied. Het is daarmee geen exoot.'* Jennifer en Erik vullen aan dat het onnodig is om op dit moment te starten met een monitoringsprogramma. Het is verstandiger te wachten tot er sterkere signalen van aanwezigheid zijn. Dat is eenvoudig, zeker gezien de vele wildcamera's die al gebruikt worden.

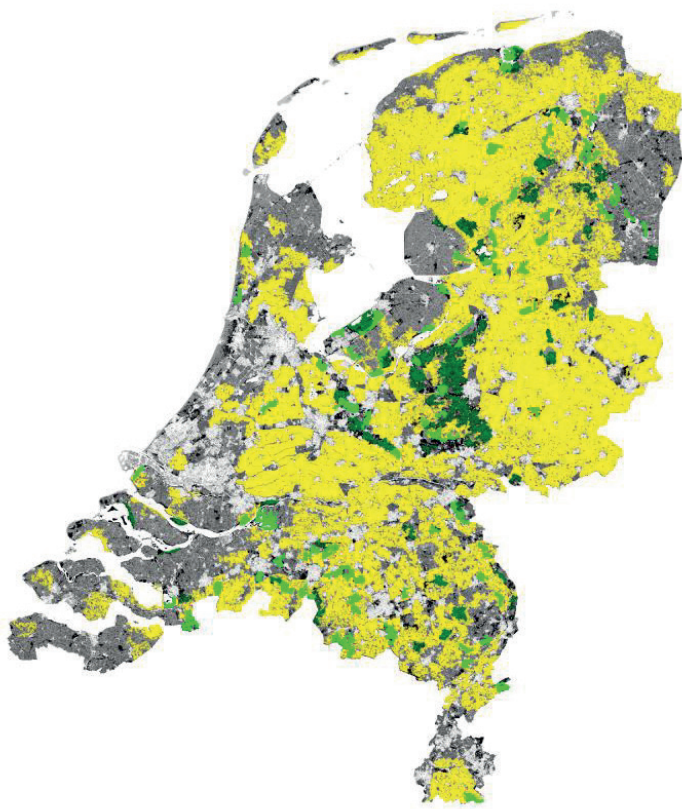
Vanuit het publiek rijst de vraag wat het voor de samenleving uitmaakt als de goudjakhals komt. Erik geeft aan dat er aandacht moet zijn voor te verwachten schade, waarop de panelleden aanvullen dat emotie rondom een roofdier altijd een aandachtspunt is. Peter geeft aan dat in de kern

'Vanuit beleid is de goudjakhals beschermd, dus moeten we weten waar ze zitten, zodat we ze kunnen beschermen.'

Boven Foto Dick Klees, Studio Wolverine

Onder Foto gemaakt met cameraval in Roemenië. Foto Jan Buys

‘Draag hierbij ook uit dat ze simpelweg mooi zijn, dit werkt goed voor het brede publiek.’

de vraag centraal staat: wat voor soort natuur willen we? *‘Daar is meer spanning en discussie over, niet over specifiek één soort. Het is afwegen van de ene beschermde diersoort tegenover de andere beschermde soort, bijvoorbeeld weidevogels en predatie. Vanuit de Europese Habitatrichtlijn moeten we de beschermde status implementeren in de nationale wetgeving. Het Interprovinciaal Wolvenplan is klaar, en vanuit de Provincies gaan we een appendix schrijven voor de goudjakhals. Een dergelijk plan gaan we niet voor elke soort schrijven, maar voor de goudjakhals wel, omdat ze verwisseld kunnen worden met wolf.’*

Schade door goudjakhalzen is te voorkomen geeft Jennifer aan. *‘In Duitsland weten we uit genetisch onderzoek op materiaal uit daderwonden dat schapen zijn aangevallen (maar niet gedood) door goudjakhalzen. In Italië zijn ze wel gedood, maar daar bleken het vooral jonge en zieke schapen te zijn. Toen er hekken kwamen stopte de predatie in zijn geheel.’*

De panelleden vinden communicatie naar de maatschappij de belangrijkste uitdaging voor deze vrijwel onzichtbare diersoort. *‘Journalisten en publiek bij lezingen vinden wolven interessant, en goudjakhalzen ook. Je kunt veel haakjes bedenken waarbij je meer uitleg kunt geven over goudjakhalzen,’* geeft Glenn aan. Erik vult aan: *‘Mensen moeten interesse hebben, anders bereik je ze niet. Het eerste moment dat de mensen in aanraking komen met een nieuw dier is heel*

belangrijk. Zoals de dode wolf bij Luttelgeest, dat was meteen zielig en geeft een ander beeld dan wanneer de eerste wolf dertig schapen doodbijt. Die eerste beeldvorming is belangrijk, maar dat moment heb je niet in de hand.’

Op de vraag wat we dan moeten communiceren is de Oostenrijkse Jennifer helder: *‘Draag hierbij ook uit dat ze simpelweg mooi zijn, dit werkt goed voor het brede publiek. Vanuit ecologisch perspectief is de soort uiteraard een verrijking voor het ecosysteem.’* Glenn licht toe dat een roofdier als goudjakhal pestsoorten kan reguleren voordat die populatie groot is en daarbij een belangrijke bondgenoot bij bijvoorbeeld de veldmuizenplaag in Friesland, maar ook wellicht bij ganzen.

Peter ziet het vooral als een succesverhaal: *‘We werken al decennia aan een natuurnetwerk en aan bescherming van natuur. Verlies van biodiversiteit staat hoog op de agenda nationaal en internationaal. Het is juist hoopgevend als het goed gaat. Net als bij de zeehondenpopulatie die hersteld is.’*

Piet sloot de discussie van het panel van dit eerste goudjakhalssymposium af in stijl met de conclusie: *‘We zullen nog een aantal jaren “gezegende onwetendheid” hebben. We kunnen blij zijn dat het dier naar Nederland komt, helpt met plaagbestrijding; het is prachtig en pakt bovendien weinig schapen. Ik ben blij dat we beleidsmatig goed voorbereid zijn. Voor de beeldvorming is het te hopen dat er snel twee puppy’s op de wildcamera komen!’*

GLENN LELIEVELD is werkzaam bij de Zoogdierverseniging als (o.a.) coördinator van het Wolvenmeldpunt. Hij heeft twee stagiaires onderzoek laten uitvoeren naar de aanwezigheid van geschikt leefgebied voor goudjakhalzen in Nederland en wat het dieet van goudjakhalzen in Nederland zal zijn.

ZOOGDIER
DIGITAAL

KORTE BERICHTEN

NEDERLAND

BOUW NATUURINCLUSIEF

De Zoogdiervereeniging zet zich samen met de Vogelbescherming in om van natuurinclusief bouwen het nieuwe normaal te maken bij projectontwikkelaars, architecten, gemeenten en woningcorporaties. Door natuurinclusief te bouwen en te ontwerpen is het mogelijk gezonde en aantrekkelijke steden en dorpen te creëren, die voor alle gebruikers een prettige leefomgeving zijn. Investeren in groene kwaliteit levert immers veel meer op dan alleen maar een mooi plaatje.

Goed stedelijk groen zorgt voor verkoeling in de zomerhitte, zuivert de lucht en biedt volop ruimte aan mede-stadsbewoners, zoals huis-muis, gierzwaluw, merel of gewone dwergvleermuis. Juist dankzij deze bevolkingsgroepen komen steden en dorpen pas écht tot leven. Prachtige voorbeelden zijn nu al te zien via www.bouwnatuurinclusief.nl

WAAR IS DE MOL?

Molshoop. Foto Fokko Erhart

Na het succes van afgelopen jaar organiseren Natuurpunt en de Zoogdiervereeniging op zaterdag 8 en zondag 9 februari 2020 het tweede Mollenweekend. Met dit weekend proberen de organisaties waarnemingen van mollen te verzamelen om een beter zicht te krijgen op de verspreiding van de mol. Alle waarnemingen van over heel Nederland en Vlaanderen zijn welkom. Houd de websites en sociale media van de organisaties in de gaten voor meer informatie over het mollenweekend!

MANNELIJKE MEERVLEERMUIZEN BLIJVEN DICHT BIJ HUIS

Meervleermuizen staan bekend als een vleermuissoort met een stevige migratie tussen zomer- en winterverblijven. Uit een nieuwe publicatie in PLOS One van vleermuisonderzoekster Anne-Jifke Haarsma blijkt dat dit bij mannelijke meervleermuizen niet het geval is. Deze blijven dicht bij huis en sparen daarmee energie uit.

Vrouwtje Meervleermuis.
Foto Jeroen van de Kooij

OOK BOOMMARTER IN UTRECHT!

In de vorige Zoogdier hebben wij bericht over de dode boommarter in Rotterdam die het Natuurhistorisch Museum Rotterdam heeft opgenomen in de collectie. Wij eindigden dit bericht met de stelling dat van de vier grote steden alleen Utrecht nog de boommarter mist. Hierover zijn diverse reacties binnengekomen, waarvoor dank! Hierdoor delen wij graag de wetenschap dat boom-marters alle vier de grote steden van Nederland zijn ingetrokken.

VLAANDEREN

WOLVIN NAYA IS DOOD. EN WAT NU?

Wolvin Naya en haar welpen zijn opzettelijk om het leven gebracht in Limburg. Tot die conclusie komt de Cel Natuurinspectie van het Agentschap voor Natuur en Bos. Ondanks de inspanningen van velen om het samenleven met de wolf mogelijk te maken, komt zo een einde aan de eerste wolvenroedel in meer dan een eeuw in Vlaanderen. Naya groeit uit tot een symbooldossier voor de bescherming van wilde natuur. Wolf August is nog steeds aanwezig in het gebied en wordt regelmatig vastgelegd door de wildcamera's. Er wordt verwacht dat de komende jaren meer jonge wolven vanuit het buitenland België zullen bereiken op zoek naar nieuw, geschikt leefgebied. Het is daarom slechts een kwestie van tijd voor een nieuwe wolvin zich bij August vestigt. Het draagvlak bij de mens is essentieel om de terugkeer van de wolf mogelijk te maken. En daarvoor moeten alle betrokken partijen zich inzetten

Wolfin Naya. Foto Norman Stier

Eén of twee bevers van Zalk?

Altijd hebben er vragen bestaan rond de bever van Zalk, de ‘laatste bever van Nederland’. Zo bleef het precieze jaar van de waarneming van dat beest onduidelijk: 1825 of 1826 of misschien wel 1827? Daarnaast was niet helemaal duidelijk welke partijen het opgezette beest in de loop der jaren in eigendom hadden. Ook zijn de precieze, achtereenvolgende verblijfplaatsen van het opgezette dier nooit helder. Wij hebben een en ander nagetrokken en presenteren een samenvatting van onze bevindingen.*

TEKST **KEES J. CANTERS & BAUKE HOEKSTRA**

In december 1983 dook in de buurt van het dorp Buurse in Twente een bever op. Het beest was mogelijk ontsnapt uit een dierenpark in het aangrenzende Duitsland, de precieze herkomst is echter nooit achterhaald. De uitgebreide aandacht voor dit dier in de regionale pers leidde ertoe dat er in Winterswijk een handschrift over de bever van Zalk opdook. Het betrof een uitgeschreven tekst van een voordracht gegeven op 27 februari 1827 door A. Numan, toenmalig hoogleraar aan 's Rijksveeartsenijschool te Utrecht. Uit het handschrift blijkt dat de bever

van Zalk in de herfst van het voorafgaande jaar, dus in 1826, werd bemachtigd: het beest werd doodgeslagen met een ‘schuitboom’ (vaarboom).

*‘het beest werd
doodgeslagen met
een schuitboom’*

Uiteindelijk kwam die ‘bever van Zalk’ in opgezette vorm in het bezit van de gemeente Zalk en Veecaten (later gemeen-

te IJsselmuiden, tegenwoordig gemeente Kampen). De gemeenteraad van Zalk en Veecaten besloot in 1846 de bever in bruikleen te geven aan de ‘Overijsselsche Vereniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart’, die belangstelling had getoond voor de bever. Die vereniging zette zich vooral in voor regionale belangenbehartiging in Den Haag en wilde ook op een andere wijze meegaan met de mode van die tijd: het hebben van een eigen provinciaal ‘kabinet van naturalien’. Dat kabinet – of museum – moest natuurlijk vooral gevuld worden met uit de eigen regio stammende

◀ Dit beeldje herinnert aan de bever van Zalk. Het is gemaakt door Hermieneke Schaeffer in opdracht van de gemeente IJsselmuiden en in 1991 geplaatst tegen de IJsseldijk bij Zalk. Foto Kees Canters.

biotische en abiotische preparaten. Dat museum kwam er, mét de bever van Zalk!

Het museum maakte ups en downs mee, maar toen omstreeks 1900 langzaamaan het lobbywerk in Den Haag door reguliere politieke partijen werd overgenomen, besloot de vereniging zichzelf op te heffen. De collecties van het museum, die dus ook de opgezette bever bevatte, kwamen in eerste instantie terecht bij de 'Vereniging ter beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis'. Maar ook hier vond de bever nog geen definitief onderkomen, want het museum van die vereniging werd in de eerste helft van de 20e eeuw opgeheven. In 1925 werd als uitvloeisel daarvan een deel van de collectie naturalia, waaronder de 'bever van Zalk', aan het natuurmuseum Natura Docet te Denekamp geschonken – tot op de huidige dag met als jaar van waarneming '1825'.

Ter afsluiting van onze tocht door de archieven besloten we om via Delfer.nl nog eens goed te kijken in oude jaargangen van (regionale) kranten, met name uit de 19e eeuw. Stonden daarin misschien ons nog onbekende gegevens vermeld? En toen begon onze speurtocht pas écht interessant te worden! We vonden namelijk in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 2 september 1859 een bericht waarin sprake was van twee bevers van Zalk, één die terechtgekomen was bij de gemeente Zalk en Veecaten (= bovenstaand behandelde exemplaar) en een tweede waarover op dat moment geen verdere gegevens bekend waren.

Het bericht maakte op ons een serieuze indruk en we vroegen ons af of we misschien meer over die (mogelijke) tweede bever zouden kunnen achterhalen. Om enige

richting aan ons verdere onderzoek te geven richtten we onze aandacht op Utrecht; andere aanknopingspunten hadden we nauwelijks. Uit het handschrift van Numan blijkt dat er toentertijd in Utrecht aan de bever van Zalk relatief veel aandacht is geschonken. Daarbij duikt ook de naam op van de 'vooraanstaande apotheker' G.J. van Klinkenberg, onder meer de (tijdelijke) bezitter van het handschrift van Numan. Hij en ook verschillende van zijn stadgenoten, zoals de hoogleraren N.C. de Fremery en Th.G. van Lidth de Jeude, hadden naast grote boekerijen ook elk hun eigen naturaliënkabinet. In die collecties was een bever echter een grote zeldzaamheid en dus, zoals we vandaag de dag zouden zeggen, een echt 'collector's item'. Al deze verzamelende, 'geleerde' mannen waren dus zeker niet alleen geïnteresseerd in de inhoudelijke aspecten van de lezing van Numan, maar zaten waarschijnlijk ook op het vinkentouw waar het de overblijfselen van die bever betrof.

'We vonden een bericht waarin sprake was van twee bevers van Zalk'

Uit veilingcatalogi en andere archivalia bleek ons vervolgens dat er inderdaad zowel in die Utrechtse, particuliere collecties als ook in de collectie van het tegenwoordige Universiteitsmuseum Utrecht in de loop van de 19e eeuw steeds weer, zij het op incidentele wijze, beverpreparaten opduiken – helaas zonder vermelding van herkomst of vinddatum. Hoe dit ook zij, in het UMU bevinden zich tegenwoordig een prachtig opgezette bever en een fraai geprepareerde beverschedel.

Onze veronderstelling is nu dat dit bevermateriaal mogelijk de overblijfselen zijn van die tweede bever van Zalk. De meest concrete aanwijzing daarvoor is dat Numan wanneer hij in zijn voordracht de inzet van Van Klinkenberg memoreert en honoreert, ook aangeeft dat het betreffende illustratiemateriaal door Van Klinkenberg aan de 's Rijksveterinaire Hogeschool is afgestaan.

Het zou zelfs zo gegaan kunnen zijn dat in 1825 de eerste bever van Zalk werd bemachtigd en in 1826 een tweede. Na die eerste bever zullen de verzamelaars van naturaliën, met in Utrecht enkele zeer grote, mogelijk extra hebben gelet op wat er in Zalk en omgeving gebeurde. Toen daar, een jaar later, een tweede bever opdook, was Van Klinkenberg er wellicht als de kippen bij om het materiaal te pakken te krijgen en voor nader onderzoek mee te nemen naar Utrecht. Daarbij werd ook Numan betrokken, die vervolgens over zijn hierbij opgedane ervaringen een lezing gaf. Ondanks dat onze naspeuringen in bepaalde opzichten meer duidelijkheid hebben verschaft, luidt een nieuwe en zeer intrigerende vraag nu: zijn er misschien twee bevers van Zalk?

KEES CANTERS is bioloog en onder andere geïnteresseerd in het verdwijnen en (weer) verschijnen van wilde zoogdieren uit respectievelijk in Nederland in verleden en heden. Hij was in de jaren 1980 secretaris van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ), de voorganger van de Zoogdierveniging.

BAUKE HOEKSTRA was directeur van een basisschool en biologieleraar aan een kweekschool. Hij was gastmedewerker bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, een van de voorgangers van het huidige Naturalis Biodiversity Center (NBC). Hij legde grote verzamelingen aan van zoogdieren en vogels. Deze collecties zijn inmiddels opgenomen in het NBC. Hij was in de jaren 1980 penningmeester van de VZZ, waarvan hij erelid is.

De in het Universiteitsmuseum Utrecht aanwezige opgezette bever. Foto Charlotte Hartong

Foto Wesley Overman

Gloort er een toekomst voor de vertederende eikelmuis in Zuid-Limburg?

TEKST ELLEN VAN NORREN EN MAURICE LA HAYE

Met zijn Zorro-masker en pluimstaart is het een vertederend beest: de eikelmuis. Het diertje komt in Nederland alleen voor in Zuid-Limburg, met enkele tientallen exemplaren. Zijn status is ernstig bedreigd, en in het noordoosten van Europa verdwijnt het dier in land na land. Maar in Zuid-Limburg zijn afgelopen zomer in een nieuw leefgebied jongen geboren. Aan dit heuglijke feit gaat een heel verhaal vooraf en we zijn benieuwd of dit leidt tot een toekomst voor dit vertederende dier dat in het dorp Bemelen de harten van de bewoners heeft gestolen.

HET ONTSTAAN VAN EEN TWEEDE LEEFGEBIED IN BEMELLEN

In het Savelsbos bevond zich lange tijd de laatste bekende populatie eikelmuisen in Nederland. In *Zoogdier* 29-4 van 2018 berichtten Roos Kuiters e.a. echter dat 'gevonden' eikelmuisen zijn uitgezet in een tweede leefgebied in Zuid-Limburg nabij Bemelen, op een afstand van zo'n 8 km van het Savelsbos. De vallenmonitoring (twee keer per jaar) en nestkastmonitoring (drie keer per jaar), door de Zoogdierverseniging en lokale vrijwilligers, wijzen uit dat er eikelmuisen worden teruggevonden, maar

in 2018 werden nog geen jongen aangetroffen. En dat is bij een herintroductie een belangrijke mijlpaal. In GaiaZOO waren nog enkele koppeltjes opgevangen die wel aantoonbaar voor jonkies hebben gezorgd en die jongen zijn naderhand uitgezet bij Bemelen.

JONGEN IN HET TWEEDE LEEFGEBIED

De monitoring in Bemelen werd nog spannender, want ook in mei 2019 werden geen jongen aangetroffen, maar wel

twee vrouwtjes met aangezogen tepels. Een eerste aanwijzing voor succesvolle voortplanting. In juli jongstleden werden dan eindelijk bij de zomer-nestkastmonitoring jongen aangetroffen: drie nesten met in ieder nest zo'n zes jongen. Twee tot drie centimeter waren de kleinste dieren. De grootste jongen waren echter al bijna volgroeid (zo'n twaalf centimeter lang) en pasten nauwelijks nog in de broeierige nestkast. Het derde nest had jongen van zo'n zeven centimeter lang (zie foto). De kleinste jongen kunnen zelfs al van de tweede worp zijn geweest. Het belangrijk-

ste is dat nu definitief duidelijk is dat de eikelmuisen zich in dit tweede leefgebied thuis voelen en daar ook jongen krijgen.

DE UITDAGINGEN OVERBRUGGEN: INRICHTINGSMaatregelen EN ONDERZOEK

Een tweede zorg bij het verplaatsen van de eikelmuisen naar een nieuw leefgebied is hoe het leefgebied direct geschikt wordt. Het Strouvenfonds investeerde in brede hagen (zie foto), aanplant van fruitbomen en openkappen van bosjes om een aantal percelen van Stichting Het Limburgs Landschap opnieuw geschikt te maken voor de eikelmuis. Aanvullend investeerde het Wereld Natuur Fonds in een prooidieronderzoek naar het voedselweb en voedselaanbod voor eikelmuisen en werden eikelmuiskeutels bestudeerd om te achterhalen wat ze gegeten hadden. De Vogelwerkgroep Bemelen heeft de eikelmuis collectief in het Bemelse hart gesloten en draagt met hand- en spandiensten aan al deze projecten bij. En als kers op de taart is de provincie Limburg met het IKL gestart met uitvoering van het Eikelmuisbeschermingsplan. Er is voor vier jaar geld voor onderzoek en inrichtingsmaatregelen. De komst van deze eikelmuisen naar dit nieuwe leefgebied is daarmee een enorme stimulans gebleken voor een actieve bescherming van de soort in Limburg en het natuurvriendelijk inrichten van een aantal percelen in de directe omgeving.

UITDAGING OVERBRUGGEN: ACHTERUITGANG VAN EIKELMUIS IN EUROPA

Een laatste zorg is: waarom is de eikelmuis in het verleden uit grote delen van Zuid-Limburg verdwenen? In Nederland is de achteruitgang van de eikelmuis vermoedelijk een gevolg van de schaalvergroting in de landbouw in de vorm van het ver-

dwijnen van rommelhoekjes, schuurtjes en brede hagen, al is de precieze oorzaak niet bekend en blijft de oorzaak onduidelijk. Ook in onze buurlanden gaat de eikelmuis hard achteruit. De eikelmuis komt voor in Noordoost-Europa, West-Europa, de Alpen en Zuid-Europa. In de periode 1980-2000 blijkt de eikelmuis verdwenen in Finland en Rusland (langs de Wolga). Inmiddels is de eikelmuis ook verdwenen uit het oosten van Duitsland (Saksen). Wat hiervan de oorzaak is, is nog onbekend. En of deze oorzaak ook in Nederland een rol speelt, is niet bekend. In Duitsland is er de komende drie jaar geld voor onderzoek. Resultaten uit Nederland en Duitsland worden met elkaar gedeeld en kunnen hopelijk meer duidelijkheid geven over wat er gaande is in de populaties eikelmuisen in heel Europa.

BESCHERMINGSPLAN EIKELMUIS

De hoofddoelstelling van uitvoering van het soortbeschermingsplan eikelmuis is duurzaam behoud, ontwikkeling, uitbreiding en verbinding van de resterende populaties en hun leefgebieden in Limburg in de periode 2018-2023 en daarna. De eikelmuis fungeert daarbij als vlaggenschip voor een breed scala aan soorten die aan gelijkwaardige habitats gebonden zijn. Het beschermingsplan bespreekt de bedreigingen die zich voordoen (o.a. verdwijnen randvegetatie) en formuleert maatregelen (bijv. een soortenrijke houtkant en creëren verbindingsszones). Het is de taak van de eikelmuiscoördinator om de acties en maatregelen middels duidelijke stappen uit te voeren. Het doel is om met zo veel mogelijk organisaties, overheden, terreinbeheerders en bewoners uit het gebied een optimaal leefgebied te creëren voor de eikelmuis en wel zodanig dat de beide populaties in het Savelsbos en Bemelen met elkaar in contact komen.

Jonge eikelmuisen, juli 2019.
Foto Piet Hein Pelser (Vogelwerkgroep Bemelen)

Een brede haag wordt nabij Bemelen geplant door 26 vrijwilligers op de Natuurwerkdag 2019.
Foto Anke Brouns (IKL)

TOEKOMST

We mogen de jonge eikelmuisen bij Bemelen in 2019 zien als het startschot van een nieuwe fase voor de eikelmuis in Limburg. Het doel is om de komende jaren het Zuid-Limburgs cultuurhistorisch landschap met zijn holle wegen, graften, hagen en boomgaarden zo te herstellen dat eikelmuisen en andere soorten zoogdieren, bijen, vlinders, vogels, amfibieën en reptielen zich er weer volop thuis voelen. Hoopvol is dat vele partijen hierbij samenwerken. En dat begint bij de provincie Limburg die hierin investeert. Wij kunnen daarbij meeliften op het Duitse onderzoek. Voor de populatie in het Savelsbos moet de hoopvolle periode nog aanbreken. Op kleine schaal zijn wel maatregelen genomen, maar de populatie is nog steeds heel klein en kwetsbaar. Het is van groot belang dat het gebied verbonden wordt met andere gebieden en dat gezocht wordt naar passende maatregelen om deze populatie binnen vier jaar op eigen benen te krijgen.

Groeve bij Bemelen. Foto Ellen van Norren

ELLEN VAN NORREN,
projectleider Zoogdierverseniging,
MAURICE LA HAYE,
Teamleider Landzoogdieren
Zoogdierverseniging.

ZOOGDIER
DIGITAAL

WAARNEMINGEN

BIJZONDERE WAARNEMINGEN VAN ZOOGDIEREN IN VLAANDEREN EN NEDERLAND

NEDERLAND

DRIE GELE WATERVLEERMUIZEN

In winterkwartier Klein Heidekamp bij Arnhem, monitoring-object van Vleermuiswerkgroep Gelderland, ontdekten wij in september 2016 een watervleermuis met een afwijkende kleur. Het betrof een oranje-grijs jong mannetje. Zowel bij de tellingen in januari 2017 als 2018 werd een gelige watervleermuis gevonden. Bij de wintertellingen van 2019 zaten er in deze kelder zelfs twee gele watervleermuizen en werd een derde gele watervleermuis aangetroffen in een kelder in het Deelerwoud, slechts circa 7 kilometer noordelijker. Flavisme is de officiële term voor de gelige kleur die kan optreden als variant op de normale kleurenmerken. Dat nu gelijktijdig drie gele watervleermuizen nabij Arnhem zijn gevonden, doet vermoeden dat deze kleurafwijking 'ergens' in een populatie is ingeburgerd. Het blijft echter bij speculatie, want over de zomerse herkomst van de aangetroffen dieren is zoals gebruikelijk niets bekend. Uiteraard zijn wij benieuwd naar vergelijkbare waarnemingen.

Gele watervleermuis, Klein Heidekamp.
Foto Ruud Kaal

GROEP TUIMELAARS

Op 20 oktober werd een twintigtal tuimelaars gezien in Belgische wateren, nabij het wrak van de Birkenfels (Hinderbanken). In recente jaren worden sporadisch waarnemingen van tuimelaar gemeld, maar vaak betreft het slechts één individu. Voor de Schotse en Engelse oostkust komt de soort wel vaker voor, maar in de zuidelijke

Noordzee zijn tuimelaars best bijzonder. Een groep van 20 spelevarende tuimelaars is in onze contreien dan ook een zeldzaam gegeven.

VLAANDEREN

GROTE HOEFIJZERNEUS

Vorige zomer werden op twee verschillende locaties detectorwaarnemingen gedaan van grote hoefijzerneus in Vlaanderen. Zowel langs een waterkant in Damme (West-Vlaanderen) als in Riemst (Limburg) dook de soort op op geluidsopnames. De laatste waarneming van grote hoefijzerneus in Vlaanderen dateerde al uit 1995, toen in de Voerstreek nog een zomerkolonie aanwezig was. In de jaren daarna was de soort totaal verdwenen. Zo betekenen deze waarnemingen meteen twee bijzondere vondsten.

'HYPOMELANISTISCHE' DWERGVEERMUIS

Bij mistnetonderzoek in de Schans van Landmolen (Kruibeke, Oost-Vlaanderen) ving Hans Vermeiren een bijzondere vleermuis. Het ging om een gewone dwergvleermuis met een opvallend lichte pels en een lichte vlieghuid. Het dier had echter normale, donkere pupillen, en geen rode zoals voorkomt bij dieren met albinisme. Dankzij de verborgen en nachtelijke levenswijze van vleermuizen worden kleurafwijkingen zelden opgemerkt. Bovendien bestaat enige verwarring over de precieze benoeming van dergelijke afwijkingen.

Een recent artikel suggereert dat de kleurafwijking van deze dwergvleermuis onder de noemer 'hypomelanismen' valt. Er is nog wel pigment aanwezig, en daarom zijn de ogen normaal gekleurd, maar het dier heeft een beige, geel- tot roodachtige vacht- en huidskleur. Het dier, een jong mannetje, leek gezond en had een normaal gewicht. Na het opmeten en het wegen werd hij vrijgelaten en vloog hij opnieuw vrolijk weg. De eerste hypomelanistische dwergvleermuis voor Vlaanderen!

▼ Hypomelanistische gewone dwergvleermuis.
Foto's Hans Vermeiren

▼ Gewone dwergvleermuis.
Foto Hans Vermeiren

Naast *Zoogdier* geeft de Zoogdiervereeniging het wetenschappelijke tijdschrift *Lutra* uit. De artikelen in *Lutra* gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen. *Lutra* verschijnt tweemaal per jaar. Een los abonnement op *Lutra* kost € 25,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereeniging krijgen korting. Zij betalen maar € 15,- per jaar. Aanmelden voor een abonnement kan bij het secretariaat van de Zoogdiervereeniging (zie colofon hieronder op deze pagina).

ACTUELE INFORMATIE

Ga voor actuele informatie naar onze websites:
zoogdiervereeniging.nl/agenda
zoogdierenwerkgroep.be/activiteiten

CONTACT NEDERLAND

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen
 Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3,
 Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
 Telefoon 024-7410500
info@zoogdiervereeniging.nl
www.zoogdiervereeniging.nl
voor alle werkgroepen in Nederland:
<http://www.zoogdiervereeniging.nl/werkgroepen-van-de-zoogdiervereeniging>

CONTACT VLAANDEREN

voor alle werkgroepen in Vlaanderen:
<http://www.zoogdierenwerkgroep.be/informatie/organisatie/andere-zoogdierenwerkgroepen>

COLOFON

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereeniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS Conceptartikelen en andere kopij sturen naar: redactie.zoogdier@zoogdiervereeniging.nl / Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 januari, 1 april, 1 juli en 1 oktober / De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen / De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren / Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

LIDMAATSCHAP ZOOGDIERVEREENIGING EN ABONNEMENT NATUURPUNT Lidmaatschap van de Zoogdiervereeniging met alleen de ontvangst van *Zoogdier* kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift *Lutra* kost 40 euro per jaar. Overmaken op IBAN: NL 26INGB0000203737, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereeniging. Leden van Natuurpunt kunnen zich op *Zoogdier* abonneren voor 15 euro. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen zoals korting op activiteiten. Ga naar www.natuurpunt.be/zoogdier om je te abonneren. | © **ZOOGDIERFOTO'S** Op geen enkele wijze mogen foto's uit deze uitgave worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie en/of andere rechthebbenden | **DISCLAIMER** De artikelen in *Zoogdier* geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereeniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

REDACTIEADRES Redactie *Zoogdier*, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereeniging.nl

KERNREDACTIE Glenn Lelieveld (hoofdredacteur), Dana Bezdickova (eindredacteur), Hans Bekker | **REDACTIE** Peter Twisk, Niels Desmet, Marije Siemensma, Diemer Vercayie, Sander Bouwens, Joep van Belkom, Jeffrey Peerenboom | **BEELDREDACTIE** Fokko Erhart | **ZOOGDIERDIGITAAL** Dirk Criel | **TAALCORRECTIE** Jolanda van der Toorn-Hoeksma | **VORMGEVING** Akker Ontwerp | **LOSSE NUMMERS ZOOGDIER** Losse nummers kosten 7 euro (incl. porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer. ISSN 0925-1006

Column

MAMMALS

Zoogdieren houden zich niet aan grenzen die wij mensen bedenken en gelukkig geldt dat ook voor onze Zoogdiervereeniging. Op zich niets nieuws, sterker nog, we zijn ooit begonnen als een internationale (Benelux) vereniging. En we maken al jaren met veel plezier dit tijdschrift samen met onze Belgische collega's.

Maar er is en komt meer. Deze zomer was ik met de Veldwerkgroep in Bosnië. Voor de Veldwerkgroep al een jarenlange traditie (en voor mij ook). Toch altijd weer fijn om in een intensieve dikke week de kennis over zoogdieren in een bepaald gebied een flinke boost te geven (zie het artikel in deze *Zoogdier*). Temeer als het dan ook nog eens erg gezellig is en het (inter)nationale netwerk rond zoogdierbescherming weer iets sterker is geworden.

Is dat netwerk wel sterk genoeg? Immers, het is ook internationaal van belang om de kennis over zoogdieren dekkend (over alle groepen) te krijgen en beschikbaar en bruikbaar te maken voor beleid in alle Europese landen. De vraag is vooral hoe we dat dan moeten doen: hoe bundelen we bestaande activiteiten en kunnen we leemtes opvullen? Is een (op te richten) European Mammal Conservation Network hiervoor een oplossing? Als Zoogdiervereeniging spelen we hier een actieve rol in, samen met de Habitat Foundation en de European Mammal Foundation organiseren we een workshop op het Biodiversity Next Symposium in Leiden.

Minder zichtbaar is dat we als Zoogdiervereeniging diverse Europese organisaties steunen door hun formele thuisbasis te zijn, denk aan Bat Life Europe en de European Mammal Foundation. Medewerkers en leden spelen prominente rollen in deze en veel andere Europese organisaties en projecten zoals de (tweede) European Mammal Atlas, Eurobats, noem maar op.

En om weer terug te komen op Bosnië, de Veldwerkgroep heeft daar een hoeveelheid inloopvallen achtergelaten om zo de onderzoekers, die daar erg weinig budget en dus hulpmiddelen hebben, te ondersteunen bij het vergroten van de zoogdierkennis. Ook dat is inmiddels een traditie aan het worden. We deden dat ooit in Bulgarije en met die vallen werd de superzeldzame Ognevs slaapmuis herontdekt...

Jan Buys,
 Voorzitter Zoogdiervereeniging

Het moment van...

FOKKO ERHART

Vos springt

Zondag 20 januari heb ik een bezoek gebracht aan Natuurpark Lelystad. Na de otters en de wilde zwijnen betrad ik rond elf uur het gebied van de edelherten. Mijn camera stond op scherp (en op stil!). Rustig lopend hoopte ik op een groot hert. Toen zag ik links van mij een vos rondscharrelen in het riet. Ook leuk, dus snel een foto gemaakt. POINK! Sprong die opeens op een prooi! In een reflex een foto gemaakt. In afwachting van wat komen ging durfde ik me haast

niet te bewegen. Muisstil en met ingehouden adem wachtte ik op wat er komen ging. En ja hoor, daar sprong hij weer. Met 10 beelden per seconde leverde deze sprong precies 6 foto's op. Toen de vos op zijn gemak wegliep, keek hij nog even achterom. Wat zou hij gedacht hebben? Doe jij mij dat maar eens na, mannetje? Ik zou het niet weten. Wat ik wel weet, is dat die sprong in mijn geheugen gegrift staat. Mijn dag kon niet meer stuk!

In deze rubriek presenteren Zoogdier-lezers hun geliefde foto's en het bijbehorende verhaal.
Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl